

MASARYKOVA UNIVERZITA

Fakulta sociálních studií

Katedra politologie

**Adjektivum „liberální“ v komparativně-politologickém výzkumu
demokracie jako typu režimu**

Diplomová práce

Bc. Karolína Příbylová

Vedoucí práce: prof. PhDr. Jan Holzer, Ph.D.

UČO: 427353

Obor: Politologie

Studium: Magisterské navazující

Imatrikulační ročník: 2016

Brno 2019

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „Adjektivum „liberální“ v komparativně-politologickém výzkumu demokracie jako typu režimu“ zpracovala samostatně za použití zdrojů uvedených v seznamu literatury.

Bc. Karolína Příbylová

Poděkování

Na tomto místě bych v první řadě ráda poděkovala vedoucímu své diplomové práce panu prof. PrDr. Janu Holzerovi, Ph.D. za odborné rady a věcné připomínky, které mi byly nápomocny při sepsání diplomové práce. Dále děkuji všem členům své rodiny za podporu projevenou mi po celé období studia, přestože ne vždy tušili, čeho se mé studium týká. Ráda bych také poděkovala svým kolegyním z práce za jejich vstřícný přístup, bezmeznou trpělivost a neochvějnou důvěru v mé studijní úspěchy. Na závěr pak obrovský dík patří všem členům Kénik hoodu, kteří mi byli světlem a bezpečným útočištěm v těžkých dobách a kteří se mnou oddaně sdíleli chvíle radosti i beznaděje, entusiasmů i deprese a podporovali mě ve všech mých rozhodnutích (zejména pak v těch, které spočívaly v odložení mých studijních povinností).

Anotace

Pojem liberální demokracie je v současné době velmi těžké definovat. Zvláště z toho důvodu, že se jeho význam v posledních letech značně proměnil. Ve společnosti je pojem „liberální demokracie“ často užíván automaticky v souvislosti s politickým režimem demokracie, aniž by k využití adjektiva „liberální“ bylo konkrétního důvodu. Někteří autoři záměrně vyzdvihují spojení „liberální demokracie“ jakožto jediné správné a skutečné formy demokracie. Setkáme se však i s názory, které staví pojmy „liberální“ a „demokracie“ do vzájemného rozporu a tvrdí, že se tyto dva koncepty vzájemně vylučují, či dokonce, že liberální demokracie představuje hrozbu pro demokracii samotnou. Jaký význam má tedy adjektivum „liberální“ v kontextu koncepce liberální demokracie? A jak toto spojení vůbec vzniklo? Tato diplomová práce si dává za cíl identifikovat zdroje a původ využívání spojení adjektiva „liberální“ se substantivem demokracie v komparativně-politologickém výzkumu. Pomocí metody diskurzivní a obsahové analýzy budou zkoumány texty vybraných autorů zabývajících se demokracií a její liberální formou v druhé polovině 20. století. Po zmapování počátku využívání adjektiva „liberální“ v souvislosti s politickým režimem demokracie je druhým cílem výzkumu identifikace významu pojmu „liberální“ v kontextu klasifikace politických režimů a specifikace proměny významu adjektiva „liberální“ v rámci akademických debat o liberální demokracii v druhé polovině 20. století a na přelomu 20. a 21. století.

Klíčová slova

liberální demokracie, liberalismus, demokracie, hybridní režim, liberální autokracie, neliberální demokracie

Počet znaků

144 075

Annotation

The concept of liberal democracy is currently very difficult to define, especially because its meaning has considerably changed in recent years. In society, the term “liberal democracy” is often automatically used in the context of the political regime of democracy, without any specific reason for the use of the adjective “liberal”. Some authors deliberately highlight the phrase “liberal democracy” as the only true and real form of democracy. However, we also encounter opinions which put the concepts of “liberal” and “democracy” in conflict and claim that these two components are mutually exclusive, or even that liberal democracy poses a threat to democracy itself. What exactly is the meaning of “liberal” in the context of liberal democracy and how did this phrase emerge? This Master’s thesis aims to identify the sources and origin of the use of the adjective “liberal” with the noun “democracy” in comparative-political research. Using the method of discourse and content analysis, the texts of selected authors regarding the democracy and its liberal form in the second half of the 20th century will be examined. After outlining the beginning of the use of the adjective “liberal” in the context of the political regime of democracy, the second objective of this research is to identify the meaning of “liberal” in the context of the classification of political regimes and the specification of the transformation of the meaning of “liberal” in the academic debate on liberal democracy in the second half of the 20th century and at the turn of the 20th and 21st centuries.

Key Words

Liberal Democracy, Liberalism, Democracy, Hybrid Regime, Liberal Autocracy, Illiberal Democracy

Obsah

1. Úvod.....	7
2. Metodologie	9
2.1 Cíle výzkumu a výzkumné otázky	9
2.2 Teoretické ukotvení vybraných konceptů	11
2.3 Techniky sběru dat a výzkumný vzorek.....	17
2.4 Důvěryhodnost a možná úskalí výzkumu	20
3. Liberalismus a demokracie.....	21
4. Důraz na adjektivum “liberální” – jediná správná demokracie?	25
5. Adjektivum liberální v kontextu debat o konceptu liberální demokracie	28
5.1 Demokracie v „předliberálním“ období aneb poznámky k původu pojmu liberální demokracie	28
5.2 Proměna komparativně-politologického diskurzu v kontextu debat o konceptu liberální demokracie	37
6. Upevnění konceptu liberální demokracie v kontextu demokratizačních vln, tranzitologie a hybridních režimů	42
6.1 Vlny demokratizace.....	42
6.2 Tranzitologie	44
6.3 Teorie hybridních režimů	45
6.4 Konsolidovaná demokracie	49
7. Současné trendy ve využívání adjektiva „liberální“	53
7.1 Liberální demokracie x Liberální autokracie x Neliberální demokracie.....	53
7.2 Liberální demokracie x Ústavní demokracie x Konsolidovaná demokracie.....	55
8. Závěr.....	59
9. Zdroje	64
10. Seznam tabulek	70

1. Úvod

Přestože v historii představovala demokracie dlouhou dobu nenaplnitelný ideál, dnes je mezi občany pojímána automaticky. Dříve se jednalo o naplnění cíle v rámci politických režimů, kdežto dnes se jedná o standard, který je naopak často terčem kritiky či pochybností. Setkáváme se tak nově s trendem návratu k autoritářským režimům působících v minulosti. Stejně jako společnost, i demokracie se v průběhu času proměnila. S počátky demokratického zřízení se setkáváme již v antickém Řecku, kde ovšem měla demokracie velice odlišnou podobu od dnešní formy vlády. Byla demokracií přímou a na procesu rozhodování se sice účastnili všichni občané, tato kategorie „lidu“ však byla vymezena natolik restriktivně, většina občanů politickými právy vůbec nedisponovala. V dnešní době dominuje zastupitelská forma vlády a politická práva občanů sice nejsou tak silná jako ta, kterými disponovali antičtí Athéňané, ovšem na druhou stranu jsou politická práva garantována skutečně všem občanům bez omezení či jiné formy diskriminace.

Demokracie během svého vývoje získávala postupně mnohá adjektiva. Tyto adjektiva představovaly pojmy především politologických ideologií. Demokracie se totiž stávala čím dál tím rozšířenějším politickým režimem, a tak i politické ideologie, které se dříve vůči demokracii striktně vymezovaly, nyní se demokracii samy přizpůsobily a vytvořily tak škálu demokratických režimů s doprovodnými adjektivy. V druhé polovině 20. století se tak můžeme setkat s demokracií sociální, nacionální či konzervativní. Stejně tak nalezneme i počátky politického režimu liberální demokracie. Ačkoli termín „liberální demokracie“ vychází původně z ideologie liberalismu, v dnešní době však již tento ideologický předpoklad naplněn není (přesto, že si značná část populace myslí opak).

Adjektivum „liberální“ je v současné době spojeno se substantivem demokracie v takové míře, že někteří autoři tvrdí, že bez adjektiva „liberální“ nelze vůbec o demokratickém režimu hovořit. Jiní jsou naopak toho názoru, že adjektivum „liberální“ představuje pro demokracii omezující či dokonce znemožňující prvek. U adjektiva „liberální“ ve spojení s termínem demokracie je nutno objasňovat, jaký význam dle daného autora vlastně má. Někteří autoři při definici adjektiva „liberální“ vycházejí z ideologie liberalismu, s tím ovšem nesouhlasí autoři, kteří tvrdí, že adjektivum „liberální“ v kontextu režimu liberální demokracie s ideologií liberalismu nemá žádnou souvislost.

Autorka práce je přesvědčena, že zvolené téma je nanejvýš aktuální a jeho zkoumání bude přínosem do akademické debaty. Téma liberální demokracie je aktuální z toho důvodu, že ačkoli se jedná o demokratický politický režim chránící občanská a politická práva, stala se za

poslední dobou terčem kritiky, přičemž výraznou roli v těchto kritikách hraje zejména adjektivum „liberální“, což může působit nepochopitelně vzhledem k tomu, že liberální adjektivum má za cíl ochranu jednotlivců a jejich práv v rámci společnosti. Autorka předpokládá, že příčinou velké části této kritiky je z velké části pejorativní konotace připisovaná adjektivu „liberální“ ze strany médií, jejichž přístup je dále přijímán většinovou společností, aniž by byl zkoumán či kriticky hodnocen původ této kritiky. Přestože se zdá být koncept liberální demokracie jako ustálený a částečně i zautomatizovaný pojem, jeho vznik není datován v příliš vzdálené historii. Původ a okolnosti vzniku však nepředstavují stěžejní zájem společenské debaty na toto téma. Autorka je toho názoru, že znovuotevření debaty o vzniku dnes tak rozšířeného politického režimu, přinese do společnosti nový náhled na téma a snad i přehodnocení postojů stran některých jedinců.

A tak právě adjektivum „liberální“ v kontextu debat o konceptu liberální demokracie bude tématem této diplomové práce. Cílem této práce není zabývat se ideologií liberalismu a jeho vztahu k demokracii, jelikož v důsledku demokratického boomeru se v druhé polovině 20. století většina politických ideologií proměnila v adjektivum konkretizující demokratický politický režim. V souvislosti s adjektivem „liberální“ bude cílem práce zjistit, v jakém období a u jakých autorů můžeme hledat počátek využívání adjektiva „liberální“ v souvislosti akademických debat o konceptu liberální demokracie a dále také, za jakých okolností se adjektivum „liberální“ začalo odlišovat od zbylých ideologických adjektiv demokratického politického režimu.

Práce bude mapovat komparativně-politologický diskurz a jeho vývoj v kontextu debat o konceptu liberální demokracie za účelem nalezení odpovědi na předložené výzkumné otázky. Práce bude tedy analyzovat jak současnou literaturu, tak literaturu vznikající ve 20. století, kdy se s adjektivem „liberální“ setkáváme poprvé.

Diplomová práce nejdříve vymezí teoretický základ výzkumu prostřednictvím identifikace tří pro práci klíčových konceptů, a to liberalismu, demokracie a liberální demokracie. Tyto koncepty budou představeny pouze za účelem teoretického ukotvení tématu práce a seznámení čtenáře s oblastí výzkumu. V další kapitole bude zkoumán vztah ideologie liberalismu a režimu demokracie jako dvou samostatných konceptů, abychom si ujasnili jejich přirozené podobnosti a odlišnosti. Následně se pak budeme věnovat roli adjektiva „liberální“ v kontextu režimu liberální demokracie v tom smyslu, že předložíme vybrané zástupce zastánců, a naopak kritiků politického režimu liberální demokracie a představíme tak klady a zápory liberální demokracie vnímané na úrovni odborné debaty. Pátá kapitola představuje stěžejní část výzkumu, kde bude autorka práce podrobovat odbornou literaturu metodě diskurzivní analýzy, prostřednictvím které se pokusí odhalit počátek využívání adjektiva liberální v kontextu konceptu liberální

demokracie. Po zmapování komparativně-politologického diskurzu, ve kterém představíme akademiky zabývající se teorií demokracie, ať již v doprovodu adjektiva „liberální“ či nikoli, se od zkoumání liberální demokracie přesuneme ke studiu hybridních režimů a doktríny tranzitologie, které s konceptem liberální demokracie úzce souvisí a vzájemně se ovlivňují. Zejména pak v případě liberální demokracie hrály hybridní režimy velmi silnou roli v ukotvení jejího významu v rámci komparativně-politologického diskurzu. V závěrečné kapitole pak budou představeny koncepty odlišné od liberální demokracie, ovšem stejně tak doprovázené adjektivem „liberální“, v této části se výzkum zaměří na vnější využití adjektiva „liberální“, jinými slovy, bude zkoumat, v jaké podobě a v jakém kontextu je adjektivum „liberální“ využíváno v oblasti komparativně-politologické debaty. Nejprve se zaměříme na varianty adjektiva „liberální“ plynoucí ze vzniku hybridních režimů, kde se diplomová práce bude věnovat konceptu liberální autokracie a neliberální demokracie a roli adjektiva „liberální“ v kontextu představených konceptů, a dále se podrobíme zkoumání adjektiva „ústavní“ a „konsolidovaný“ v souvislosti s liberální složkou demokracie.

2. Metodologie

2.1 Cíle výzkumu a výzkumné otázky

Cílem této diplomové práce je analyzovat význam adjektiva „liberální“ v kontextu konceptu liberálně-demokratického režimu. Práce se bude zabývat otázkou, kdy se s adjektivem „liberální“ setkáváme poprvé v rámci komparativně-politologických (tedy nikoli politicko-filosofických) debat o konceptu liberální demokracie, dále jak se v průběhu let význam adjektiva „liberální“ měnil a co a v jakém kterém období představoval v komparativně-politologickém diskurzu. Autorka práce se zaměří na díla a publikace vznikající v období druhé poloviny 20. století v souladu s předpokladem, že se v této éře s pojmem liberální demokracie setkáme poprvé. Prostřednictvím metody obsahové analýzy textů je cílem určit počátek využívání spojení „liberální demokracie“ v rámci komparativně-politologické debaty o demokracii.

Po zmapování počátku využívání adjektiva „liberální“ v souvislosti s konceptem režimu liberální demokracie je druhým cílem výzkumu specifikovat, s jakým významem bylo adjektivum „liberální“ ve spojení se substantivem „demokracie“ z počátku využíváno a následně identifikovat aktuální trendy ve využívání adjektiva „liberální“ v kontextu klasifikace politických režimů, v tomto případě přitom ovšem nikoli pouze demokratických, nýbrž také

nedemokratických. Pro některé současné autory adjektivum „liberální“ totiž v konceptu režimu liberální demokracie představuje klíčový element, který vyjadřuje hranici mezi demokratickými a nedemokratickými režimy, který je pro určení této hranice použitelný jako kritérium. Vedle liberální demokracie tak existují i politické režimy liberální autokracie, či naopak neliberální demokracie. Tyto tzv. hybridní režimy proto budou představovat další předmět zájmu této diplomové práce, přičemž bude ve výzkumu stále kladen důraz na význam adjektiva „(ne)liberální“ v kontextu těchto politických režimů. Cílem je získat ucelenější náhled na jeho význam a využití v komparativně-politologickém kontextu.

Hlavní výzkumná otázka této práce zní:

- **V jaké době a u kterých autorů hledat počátek používání pojmu „liberální demokracie“ v komparativně-politologickém výzkumu?**

Pro zodpovězení hlavní výzkumné otázky nás bude zajímat, kdy a v jakém kontextu se poprvé setkáváme s adjektivem „liberální“ v kontextu debat o konceptu liberální demokracie. Tato práce si neklade ambice identifikovat zcela s určitostí první výskyt pojmu „liberální demokracie“ na úrovni komparativně-politologických debat, nýbrž pouze postihnout oblast a dobu, v jaké se tento termín začíná používat. Hlavní výzkumná otázka bude zodpovězena za pomoci metody obsahové a frekvenční analýzy akademické literatury, v níž budeme hledat, zda autor k identifikaci demokratického typu politického režimu užívá adjektivum „liberální“.

Na hlavní otázku budou navazovat tři otázky vedlejší:

- **Jaký význam zastupuje adjektivum „liberální“ v konceptu liberální demokracie?**
- **Jakou proměnou prošel od první poloviny 20. století do počátku století 21. komparativně-politologický diskurz v kontextu debat o konceptu liberální demokracie?**

Analýza komparativně-politologického diskurzu by měla umožnit zmapovat rozmanitost přístupů k významu adjektiva „liberální“ v konceptu liberální demokracie tím, že zkoumané teorie podrobíme diskurzivní analýze a poskytneme tak srovnání, jak se v průběhu 20. století proměnilo vnímání adjektiva „liberální“ v kontextu akademické debaty. Zkoumáním proměny významu adjektiva liberální také objasníme, jaké jsou (či byly) hlavní proudy v daném tématu a jaké rozpory se na úrovni akademických debat ve zkoumaném období objevují.

- **Jak se liší význam adjektiva „(ne)liberální“ v kontextu konceptů režimů „liberální demokracie“, „liberální autokracie“ a „neliberální demokracie“?**

Závěrečná výzkumná otázka bude zodpovězena opět prostřednictvím diskurzivní analýzy akademické literatury 20. plus 21. století a dále za pomoci komparativní metody, kdy podrobíme výzkumu obsahový význam adjektiva „liberální“ v kontextu politických režimů liberální demokracie, liberální autokracie a neliberální demokracie.

2.2 Teoretické ukotvení vybraných konceptů

2.2.1 Demokracie

Demokracie je v dnešní době již natolik širokým pojmem, že není možné ustanovit jednu základní všeobecnou definici, která by ji vystihovala. Důvod tkví v tom, že jednak je demokracie nanejvýš obecným pojmem, který by bylo velmi obtížné uchytit v jedné definici a jednak i v důsledku historického vývoje nastala taková situace, že každý dává demokracii jiný význam a každý si pod pojmem demokracie představí jinou sadu kritérií. Nelze proto ani hovořit o teorii demokracie v jednotném čísle, naopak je třeba vnímat, že teorií demokracie je mnoho. Do hledání definice demokracie je třeba zapojit i hledisko historické či ideologické, jelikož demokracie je pojmem reagujícím na měnící se politologické prostředí, a to jak z teritoriálního, tak i časového hlediska. (Svensson 1993, 7-9)

První státy označované termínem demokracie nalezneme již ve antickém Řecku. Toto období nám také poskytlo jednu z nezákladnějších definic demokracie, kterou nabízí samotný název. V řečtině *démos* znamená lid a *kratein* znamená vládnout. Jinými slovy, demokracie je tak jednoduše definovaná jako vláda lidu. Tato definice sice svou jednoduchostí ladně vystihuje širokost pojmu demokracie, ovšem právě ona jednoduchost a obecnost definice způsobuje neurčitost, která následně vyvolává řadu doplňujících otázek. Další definice jsou proto již poněkud konkrétnější. Například významná definice, která je připisována americkému prezidentovi Abrahamu Lincolnovi, již obsahuje specifičtější ustanovení. Tato definice říká, že abychom mohli hovořit o demokracii, pak se musí jednat o vládu lidu, lidem a pro lid. Postupem času však i tato definice přestala být dostačující a spolu s vývojem společnosti nastal čas i pro změnu definice.

Jak bylo uvedeno výše, demokracie sama svou formou reagovala na měnící se společenské prostředí, které se také odráželo v aktuálních znění definice demokracie. Častým efektem tak bylo ohraničení demokracie prostřednictvím předložených alternativ, kdy je definice demokracie formulovaná skrze přidané adjektivum. Setkáváme se tak s demokracií klasickou a

moderní, přímou a zastupitelskou, sociální a liberální, dále například s demokracií ekonomickou, pluralitní a jinými. (Svensson 1993)

Jak bylo uvedeno výše, s postupným vývojem demokracie se vyvíjely i jednotlivé koncepty, definice a teorie. Není v ambicích této diplomové práce předložit přehled všech klíčových demokratických konceptů, nicméně budou představeny ty, které tvoří standardní rámec debat o demokracii.¹

- Polyarchie

Polyarchie je typem pluralitní demokracie, která byla definovaná R. A. Dahlem jako snaha o vyrovnání se s diskuzí o ideálních typech demokracie, a naopak jejími empirickými protějšky. Robert Dahl obhajuje použití odlišného pojmu pro definici demokracie následovně: *„Bylo by dobré, kdybychom měli jiné jméno pro ideální formu a jiné pro nějakou existující aproximaci tohoto ideálu. Z tohoto důvodu se už léta smažím používat výrazu polyarchie pro zastupitelskou demokracii, jak ji známe z praxe, tj. systém s širokým okruhem voličů a rozsáhlými možnostmi oponovat vládě a protestovat proti ní ve volbách, se soutěžícími politickými stranami, s pokojnou výměnou úředníků poražených v poctivě vedených volbách atd. Výraz „polyarchie“ pro systémy tohoto druhu má tu výhodu, že nechává otevřenou otázku, do jaké míry se polyarchie skutečně blíží ideální zastupitelské demokracii.“* (Cabada 2015, 45)

- Deliberativní demokracie

Habermas přichází s teorií deliberativní demokracie, která vychází z kombinace liberálního a republikánského chápání politiky. V deliberativním konceptu tak propojil důraz na autonomii jedince typický pro liberální přístup k politice a důraz na kolektivní étos, se kterým pracuje republikánský přístup. Deliberativní demokracie tak představuje snahu o řešení politických záležitostí s jednotlivci skrze komunikativní skupinu a všeobecnou diskuzi založenou na demokratických zásadách – respekt, sebereflexe, rovnost v příležitostech aj. (Cabada 2015 46-48)

- Liberální procesuální demokracie

Liberální procesuální demokracie je nová teorie demokracie definovaná J. A. Schumpeterem, který v jejím ustanovení vycházel především z klasické teorie demokracie, respektive vycházel z kritiky klasické teorie demokracie. Schumpeter odmítal přistoupit na myšlenku jednoho

---

¹ Předložené koncepty budou představeny pouze stručně, jelikož z důvodu toho, že se jedná o jedny z nezákladnějších definic demokracie na polit komparativní politologie, bude s některými z nich dále a podrobněji pracováno ve výzkumné části práce.

společného „dobra“, natož takového dobra, které je společné všem a každý občan je schopen toto dobro identifikovat. Schumpeter naopak ve své definici spoléhá na princip soutěživosti a z hlediska uchopení moci říká, že: „*Uplatnění demokratického principu tu jednoduše znamená, že otěži vlády se chopí ti, kteří mají větší podporu než každý z konkurenčních jedinců nebo týmů*“ (Cabada 2015, 49) Z důvodu tohoto přístupu je Schumpeterova teorie také někdy označovaná za teorii „elitní demokracie“.

Schumpeter se stejně jako Dahl soustředí především na empirické fungování demokracie a svou teorii tohoto konceptu pojímá jako proces reálného fungování vlády než jako teoretický základ, (Cabada 2015, 48-49)

- Radikální demokracie

Návrh konceptu radikální demokracie je snaha Ch. Mouffeho o zaplnění místa na levici politické osy vedle neoliberalismu. Radikální demokracie je založena na decentralizaci moci, přičemž klade důraz na identitu jednotlivce. Tato identita pak formuje přístup každého jednotlivce k politice. Je přirozené, že každý zastává jiný postoj a Mouffe tento stav kvituje, ovšem snaží se, aby jednotlivci nestáli proti sobě v antagonistickém vztahu (tedy v nepřátelském), nýbrž, aby se tento vztah dostal do formy „agonismu“, což je vztah dvou protivníků, kteří se ovšem vzájemně respektují a jsou otevření racionální formě diskuze za účelem dosažení kompromisu. Tato teorie tedy klade velmi silnou důvěru v jednotlivce a jeho schopnost racionálního uvažování a sebereflexe. (Cabada 2015, 50-51)

2.2.2 Liberalismus

Liberalismus je jednou ze základních politologických ideologií, jejíž počátky datujeme do sedmnáctého století, kde jeho základní formulaci vymezují političtí filosofové Thomas Hobbes a John Locke. (Šaradín 2001, 17) V době svého vzniku představovala filosofie liberalismu zcela jiný význam, než jaký jí přikládáme nyní. Liberalismus sedmnáctého století klade velmi silný důraz na individualitu jedince a na jeho svobodu ve vztahu vůči ostatním občanům. V rámci politologie vzniká liberalismus jako ideologie vymezující se proti autoritářské formě vlády. Liberalismus je obecně vyhraněný vůči zásahům vlády do života jednotlivců, avšak přijatelnou formu vlády pro něj představují demokratické parlamentní instituce. (Friedman 1956)

Fridrich August von Hayek v souvislosti s existencí státu vymezil principy liberálního společenského řádu následovně: „*V liberální společnosti se veškerá donucovací funkce vlády*

musí řídit třemi primárními zásadami, které bych rád nazval Tři velká negativa: mír, spravedlnost a svoboda. Aby jich bylo možné dosáhnout, je nutné, aby vláda byla ve svých donucovacích funkcích omezena na prosazení takových zákazů (formulovaných jako abstraktní pravidla), jaké mohou být aplikovány stejnou měrou na všechny, a aby mohla vymáhat v rámci těch jednotných pravidel ode všech podíl na nákladech, spojených s ostatními, nedonucovacími službami, jež se vláda může rozhodnout poskytovat občanům pomocí materiálních a lidských prostředků, jich se jí tím dostane.“ (Hayek 1966, 617)

Liberalismus představuje základní politickou ideologii, kterou Andrew Heywood ve své knize Politologie dokonce označuje za jakousi metaideologii², která spojuje velké množství hodnot a názorů, přestože si některé vzájemně odporují. Ačkoli je liberalismus podstatně mladším konceptem než demokracie, ovšem neznamena, že by liberalismus nezaznamenal obdobně rozsáhlý terminologický vývoj jako demokracie. Stejně jako u demokracie, i liberalismu přikládáme určitá specifikační adjektiva, jako klasický liberalismus, moderní liberalismus, sociální liberalismus, neoliberalismus a jiné. (Heywood 2004, 63) S 20. století a s nástupem moderního liberalismu přichází změna, kdy se střed jeho zájmu této ideologie odklání od individuality jedince směrem ke státu blahobytu. Ve své ideologii již liberalismus nespolehá na svobodu jedince, nýbrž na stát. Stále je však zastáncem demokratického parlamentarismu jako formy vlády spolu s všeobecným volebním právem a dalšími demokratickými složkami moderní společnosti. Mnohem více zřetelný příklon ke státu zaznamenal liberalismus dvacátého století v oblasti ekonomické. Celkově však v mnoha ohledech představuje moderní liberalismus prakticky opositum vůči klasickému liberalismu sedmnáctého století. (Friedman 1956)

Obecně můžeme vymezit tyto základní principy liberalismu:

- Individualismus – Liberální ideologie je založená na principu individualismu, který představuje důraz na jednotlivce uvnitř společnosti. Dle liberalismu jsou si všichni lidé rovni, ovšem v rámci celku je vyzdvihována jedinečnost individua.
- Svoboda – Druhým klíčovým elementem liberalismu je svoboda, která je hodnotově umístěna například i nad rovností či spravedlností. Smysl liberální svobody se odráží ve výše uvedeném individualismu, kdy jedinec má mít právo jednat dle svého úsudku. Toto jednání se však musí pohybovat v mezích zákona, aby tímto nebyla narušována práva jiných individuí.

---

² Metaideologie je definována jako ideologie vyššího řádu formulující základ pro diskuzi ostatních ideologií. (Heywood 2004, 63)

- Rozum – Garance svobody jednání je postavená na předpokladu určité moudrosti jednotlivců, kteří dokáží sami vyhodnotit, co je pro ně nejlepší a případné problémy řeší formou diskuze a nikoli násilí.
- Rovnost – Přestože v ideologii liberalismu dominuje svoboda, rovnost je její nedílnou součástí. Svoboda jednotlivce je založena na předpokladu rovnosti všech individuů. Liberální rovnost je však třeba chápat z hlediska rovnosti příležitostí, liberálové neprosazují sociální rovnost jako rovnost výsledků.
- Tolerance – Aby mohla být ve společnosti prosazována svoboda jednotlivce, je třeba v ideologii ukotvit i princip tolerance, díky níž se pak může společnost dále vyvíjet prostřednictvím kulturního, morálního či politického pluralismu.
- Konsenzus – Liberálové prosazují politiku konsenzu na všech úrovních společenských vztahů. V důsledku toho jsou zastánci zastupitelské formy vlády, která se opírá o „soulas ovládaných“.
- Konstitucionalismus – Ačkoli jsou liberálové zastánci existence státního zřízení, jsou si vědomi stále hrozící změny vlády v tyranii, proto prosazují formy záruky jako fragmentaci státní moci, založení systému brzd a rovnováh a přijetí psané ústavy. (Heywood 2004 63-64)

2.2.3 Liberální demokracie

O několik stran výše jsme uváděli, že je velmi těžké definovat demokracii, jelikož se jedná o velmi široký a obecný pojem. Díky adjektivu „liberální“ bychom mohli vyhodnotit, že definovat režim liberální demokracie bude snazší, jelikož se jedná již o konkretizovaný termín. To je sice pravda, ovšem některým překážkám v definování liberální demokracie se přece jen nevyhneme. Klíčový problém u hledání definice liberální demokracie spočívá v té skutečnosti, že většina demokracií je zároveň kategorizováno jako demokracie liberální. V souvislosti s tím je koncept liberální demokracie v dnešní době natolik rozšířený a ustálený, že jeho význam často splývá se samotnou demokracií. Americký sociolog a politolog Kenneth A. Bollen, který se demokracií zabýval v několika svých publikacích z druhé poloviny 20. století, definuje liberální demokracii jako rozsah, do jakého jsou v rámci politického systému připuštěny politické svobody a demokratická pravidla. (Bollen 1993) Americký politolog Fareed Zakaria ve svém článku *Vzestup neliberální demokracie* stanoví, že liberální demokracie je politický systém vyznačující se jednak svobodnými a spravedlivými volbami, ale také vládou práva, dělbou moci ve státě a ochranou základních svobod (slova, sdružování, vyznání, majetku).

(Zakaria 1997) Tento druhý balíček svobod označovaný pojmem ústavní liberalismus, je teoreticky i historicky od demokracie odlišný. Oddělením těchto dvou pojmů se pak dostáváme do situace, kdy můžeme nalézt systémy splňující jeden „balíček svobod“, avšak nikoli druhý. Zakaria je přesvědčen, že právě liberální aspekt je pro demokracii klíčový a pokud politický režim tento aspekt ztratí, může demokracie představovat stejné nebezpečí jako některé autoritářské režimy. (Zakaria 1997)

Liberální demokracie vychází z konceptu demokracie, který ovšem doplňuje a rozšiřuje o vybraná kritéria zejména v oblasti občanských a politických práv a svobod. Tato kritéria se mohou lišit v závislosti na autorovi, Larry Diamond například stanovuje deset vlastností, kterými by měl režim liberální demokracie disponovat:

- Kontrola nad státem je svěřena voleným zástupcům, kterým jsou podřízené i ozbrojené složky státu
- Výkonná moc je vynucována odlišnou samostatnou složkou státní moci (například nezávislými soudy či parlamentem)
- Žádné skupině, která splní ústavní požadavky, nesmí být zamítnuta šance účastnit se voleb
- Kulturní, etnické, náboženské a jiné menšiny mají garantované právo na projev svých zájmů jak politických, tak jiných
- Vedle politických stran a voleb mají občané i další prostředky k projevu a reprezentaci svých zájmů a hodnot, jako například nezávislé asociace či hnutí, která mají občané právo zakládat a stát se jejich členy
- Občané mají neomezený přístup k alternativním zdrojům informací (jako například nezávislá média)
- Jednotlivci mají základní právo svobody vyznání, názoru, diskuze, projevu, publikování, shromažďování, demonstrace či petiční právo
- Všichni občané jsou si před zákonem rovni
- Práva skupin a jednotlivců jsou chráněna nezávislým a nestranným soudním systémem, jehož rozhodnutí jsou vymáhána a respektována ostatními složkami státní moci
- Právní stát chrání občany před neoprávněným zadržením, vyhoštěním, terorem, mučením a dalšími zásahy do jejich soukromých životů nejen ze strany státu, ale i jiných nestátních složek. (Diamond 1999, 10-12)

Těchto deset podmínek společně implikuje jedenáctou, kterou je požadavek přijetí ústavy, jelikož každá liberální demokracie musí být zároveň i demokracií ústavní. (Diamond 1999, 12)

Přestože po naplnění výše uvedených kritérií můžeme politický režim označit za liberálně-demokratický, je třeba mít stále na paměti, že liberální demokracie nepředstavuje žádný dokonalý plně formovaný systém, naopak, jedná se o režim podléhající neustálé kritice, který je třeba stále inovovat. Liberální demokracie neznamená absenci ohrožování či narušování lidských práv či politické stability, nýbrž schopnost, vypořádat se s těmito problémy v mezích zákona a společně sdílených hodnot. Liberální demokracie tak představuje neustále se vyvíjející nekonečný proces prohlubování a zdokonalování společně sdílených hodnot. (Bozoki 2016)

Konkrétnější vymezení teoretických konceptů a jejich následná konceptualizace by byla vzhledem k charakteru práce neúčinná, ba dokonce nevhodná. Jelikož výzkum pracuje s vývojem významu jednotlivých konceptů, není možné se v rámci teoretické části práce omezit pouze na jednu definici konceptu. Konceptualizace by proto znamenala jednoznačné omezení výzkumu, z důvodu historických proměn jednotlivých konceptů, přičemž právě tyto proměny jsou předmětem jedné části výzkumu a předběžná konceptualizace by následně představovala překážku ve výzkumu. Z tohoto důvodu tedy autorka práce vyhodnotila, že stručné teoretické vymezení jednotlivých konceptů bude dostatečným teoretickým základem pro realizaci následného výzkumu.

2.3 Techniky sběru dat a výzkumný vzorek

Obecná sociálně-vědní teorie říká, že metodologii výzkumu lze vyložit jako strategii zvolenou k výběru nástrojů propojujících teoretickou a empirickou část práce, pro strategii získávání dat a následnou práci s nimi takovým způsobem, aby výsledkem byl vznik relevantního vědeckého výzkumu (Drulák a kol. 2008, 14-28). Předkládaná diplomová práce je z metodologického pohledu velmi specifická a nelze ji podřadit pod jednu metodu výzkumu, jelikož bude ve své empirické části kombinovat více výzkumných metod. Svým charakterem se však tato práce řadí mezi práce analytické s využitím především kvalitativního druhu výzkumu, přičemž hlavním metodologickým postupem bude textová analýza. V jejím rámci bude práce kombinovat využití kvalitativních metod diskurzivní analýzy a komparativní metody, přičemž v jedné části výzkumu bude využito i metod obsahové a frekvenční analýzy, jež jsou typické především pro výzkumy kvantitativního typu. V následujících odstavcích budou představeny jednotlivé metody výzkumu a dále bude objasněno, v jakých částech práce a jakým způsobem bude s těmito metodami pracováno.

Diskurzivní analýza

Diskurzivní analýza je metoda zkoumání lidských významotvorných praktik, mezi které lze zařadit veškerou lidskou aktivitu na úrovni verbální i neverbální komunikace. Nemůžeme jednoduše prohlásit, že diskurzivní analýza je analýzou psaného či mluveného projevu, jelikož v politologii často platí, že výsledky vědeckého zkoumání jsou založené na analýze textu a nikoli na bezprostředním pozorování. Diskurzivní analýza se ovšem od jiných textových analýz liší v tom smyslu, že nepovažuje jazyk za pouhé médium, nýbrž za samostatný fenomén, který je třeba zkoumat. K textu tak není přistupováno jako k objektivnímu a pravdivému znázornění politicko-spoločenské reality, jelikož on sám je nedílnou součástí této reality. Diskurzivní analýza tedy zkoumá, jak lidé vytváří smysl a význam objektů a aktivit sociálního světa skrze text. Cílem je pak zjistit, jakým způsobem je skrze text realita sociálně konstruovaná. (Drulák 2008, 92-95)

V této práci bude diskurzivní analýza využita především za účelem zodpovězení tří vedlejších výzkumných otázek. Ve vybraných dílech budeme zkoumat význam, v jakém je využíváno adjektivum „liberální“ v kontextu politického režimu liberální demokracie. Tento význam bude následně podroben komparativní metodě z hlediska proměny komparativně-politologického diskurzu debat o režimu liberální demokracie. V závěru této části výzkumu budeme schopni objasnit trendy v komparativně-politologickém diskurzu ohledně debat o režimu liberální demokracie. Cílem je objasnit, s jakými trendy jsme se dosud setkaly a jaké hlavní proudy se akademické debatě vyskytují nyní. Předložíme také přístupy odporujících si táborů z hlediska přístupu k politickému režimu liberální demokracie.

Obsahová a frekvenční analýza

Drulák vymezuje obsahovou analýzu v kontrastu vůči diskurzivní analýze. Od diskurzivní analýzy se obsahová analýza odlišuje v tom smyslu, že na rozdíl od diskurzivní analýzy nepracuje s významem textu ani mu nepřikládá úlohu dávat význam jiným textům, nýbrž pouze zkoumá jeho obsah jako stabilní významovou strukturu. Obsahová analýza nezkoumá proces, jakým významy sociálního světa utváří a jakým způsobem jsou člověkem kategorizovány. (Drulák 2008, 98) Někteří autoři v souvislosti s obsahovou analýzou hovoří o textové analýze, a to v případě, kdy je hlavním zkoumaným materiálem text. V našem případě bychom mohli této specifikace využít, přestože Hájek namítá, že pouhým vynecháním slova obsah z názvu analýzy nepřekleneme úskalí, která se na obsah komunikace váží. S obsahem je totiž veškerá komunikace spojená, jak na akademické úrovni, tak v každodenním životě, a přestože se můžeme zaměřit na komunikaci textovou, obsah z ní vymazat nelze. (Hájek 2014, 57-58) Stejně

jako diskurzivní analýza, i analýza obsahová je poměrně širokou kategorií v rámci které se pak vymezují konkrétnější metody. Jednou z takových metod spadajících do oblasti obsahové analýzy je metoda frekvenční analýzy.

Frekvenční analýzu textu využíváme v takových typech výzkumu, kdy nás jako relevantní atribut daného textu zajímá především jeho téma a slova v něm používaná, jež se k němu významově vážou. Zejména z důvodu požadavku tematické provázanosti hledaných slov se zkoumaným textem, je využití frekvenční analýzy vhodné především pro odborné texty, které jsou tematicky konzistentní. Tato technika analýzy si ovšem nedává za cíl přinést na základě zkoumání textu nějaké nové poznatky či odhalení. Výsledkem frekvenční analýzy je získání informací, které jsou v textu již obsažené. Lze také odlišovat mezi tím, zda je výzkumníkem kodér-čtenář či kodér-stroj. Zatímco kodér-čtenář je schopen v textu porozumět i jeho významu a hlubším souvislostem, kodér-stroj zvládne pojmout větší množství dat ovšem bez hlubšího porozumění textu, které je odhalitelné jen kodérem-čtenářem. (Hájek 2014, 96-97) V naší práci budeme pracovat s metodou frekvenční analýzy v kapitole 5. *Adjektivum liberální v kontextu debat o konceptu liberální demokracie*, kde podrobíme výzkumu odborné texty vznikající v průběhu 20. století, a právě za pomoci frekvenční analýzy tak budeme hledat odpověď na naši hlavní výzkumnou otázku, a tedy, kde hledat počátky využívání pojmu liberální demokracie. Pojmy vyhledávané metodou frekvenční analýzy budou tedy jednak samotné spojení ‚*liberální demokracie*‘ a dále také samotný pojem ‚*demokracie*‘, který bude podroben výzkumu u děl, které vznikly v období 20. století dříve, než se v literatuře začalo pracovat s adjektivem ‚liberální‘ v kontextu režimu liberální demokracie. Ačkoli je možné, že se autorce nepodaří zjistit skutečně první využití adjektiva ‚liberální‘ v kontextu debat o konceptu liberální demokracie, cílem této části výzkumu bude zmapovat akademickou debatu a zjistit, kde a u jakých autorů můžeme počátky využívání adjektiva ‚liberální‘ hledat.

Autorka bude zkoumat vybrané texty a díla a hledat v nich části, ve kterých se autor zabývá teorií demokracie. Následně se bude zabývat otázkou, zda se autor daného textu zabývá teorií liberální demokracie či pouze konceptu demokracie bez adjektiva ‚liberální‘. Jestliže bude autor práce využívat koncept liberální demokracie, pak to znamená, že v době sepsání zkoumaného díla, již bylo adjektivum ‚liberální‘ v kontextu komparativně-politologických debat využíváno a je třeba výzkum přesunout na starší literaturu pracující s teorií demokracie. Pokud naopak ve zkoumané teorii autorka práce adjektivum ‚liberální‘ nenalezne, znamená to, že koncept politického režimu liberální demokracie ještě nebyl v rámci akademické debaty rozšířen a další zkoumané dílo, proto bude pozdějšího data vydání. Touto metodou se autorka

pokusí vyhledat období počátku využívání adjektiva „liberální“ v kontextu debat o konceptu liberální demokracie. Zkoumaný vzorek se bude skládat z klasické komparativně-politologické literatury, přičemž tento bude rozšiřován v závislosti na průběžných výsledcích výzkumu neboli, zda je třeba následně hledat další autory v literatuře předcházející či pozdější. Výzkum bude zahájen s demokratickými koncepty autorů představující standardní fundament komparativně-politologických debat (J.A.Schumpeter, R.A.Dahl, G.Sartori, L.Diamond, S.P.Huntington – výběr základních teorií je z důvodu charakteru práce čistě selektivní, což ovšem dle autorky nebude jakkoli ovlivňovat kvalitu výzkumu, jelikož se jedná pouze o počáteční teorie, od kterých se bude odvíjet směr následného výzkumu.)

Po dokončení části výzkumu pomocí obsahové analýzy, budou stejné texty podrobeny metodě diskurzivní analýzy, kdy bude autorka zkoumat, jak jednotliví autoři definovali či jinak vymezili koncept politického režimu demokracie a u pozdějších autorů dále, v jakém významu vysvětlují využití adjektiva „liberální“ v kontextu demokratického režimu. Výzkumný vzorek bude zahrnovat práce akademiků datovaných do druhé poloviny 20. století a na přelom 20. a 21. století, pro zachycení proměny významu adjektiva „liberální“ v kontextu režimu liberální demokracie.

2.4 Důvěryhodnost a možná úskalí výzkumu

Relevanci výzkumu je dle Lincolna a Guby možné prokázat na základě splnění čtyř kritérií, a to důvěryhodnosti, převoditelnosti, spolehlivosti a potvrditelnosti. (Lincoln a Guba 1985, 327) Důvěryhodnost spočívá v přesvědčení o pravdivosti zjištění. S tímto kritériem nebude v naší práci problém, jelikož u našeho typu výzkumu nehrozí úskalí subjektivního zabarvení zjištění z důvodu toho, že autorka bude pouze prokazovat existenci pojmu „liberální demokracie“ ve vybraných titulech. Převoditelnost výzkumu spočívá v možnosti přenosu získaných zjištění i na jiné případy, což bude v naší práci splněno prostřednictvím využití relevantní odborné literatury. Spolehlivost výsledků je prokázána, pokud v případě opakovaného výzkumu dojde ke zjištění obdobných výsledků. V této části by mohl nastat problém, jelikož autorka si je vědoma, že úskalí hlavní části výzkumu spočívá především ve skutečnosti, že není v silách autorky zmapovat kompletní přehled odborné literatury zabývající se tématem demokracie (potažmo demokracie liberální). Metodou frekvenční analýzy budou proto podrobeny tituly pouze vybraných autorů. Naopak bezproblémovým kritériem se jeví kritérium potvrditelnosti, jelikož veškerá získaná data budou zpětně dohledatelná, a tudíž znovu aplikovatelná.

3. Liberalismus a demokracie

V teorii liberální demokracie dochází k rozporu mezi autory ve smyslu vlivu ideologie liberalismu na koncept režimu liberální demokracie. Zvláště pak odpůrci liberální demokracie často argumentují vnitřním rozporem mezi ideologií liberalismu a politickým režimem demokracie, kdy říkají, že zatímco liberalismus vyzdvihuje individualitu jedince, demokracie je postavená na vládě většiny, a tudíž na spojení jedinců. V jejich pojetí se tak tyto dva pojmy vzájemně vylučují.

Cílem této kapitoly bude stanovit teoretický rámec vývoje liberalismu, jakožto politické ideologie, a demokracie, jakožto politického režimu, a jejich vzájemné působení a prolínání, případně pak vliv liberalismu na adjektivum „liberální“ v kontextu režimu liberální demokracie.

Západní vyspělé demokracie jsou považovány za nejvíce liberální politické režimy současnosti. Na úrovni akademické diskuze jsou označovány jako liberální demokracie či pouze jako demokracie. Díky těmto demokraciím, které již úspěšně zakotvily svobodné volby a další liberální požadavky, je pojem liberalismus pevně spjat s režimem demokracie. Přesto je však třeba nezapomínat na vývoj ideologie liberalismu a jeho postupný přerod v demokratické adjektivum. Ačkoli je jedním z hlavních cílů liberální demokracie rozšiřování volebního práva, zástupci liberalismu sedmnáctého a osmnáctého století byli v tomto ohledu zdrženliví, jelikož se obávali, že vláda zvolená většinou, bude prosazovat zájmy většiny na úkor nezvolené menšiny. Snaha zabránit rozšiřování všeobecného volebního práva však zcela selhala a liberalismus se tak přizpůsobil těmto změnám a proměnil se do podoby liberální demokracie. (Plattner 2001, 78-81)

Liberalismus a demokracie nicméně nejsou neoddělitelně spjaty. Důkazem je existence režimů neliberálních demokracií a liberálních nedemokracií. Ačkoli jsou z liberálního hlediska volby považovány za klíčový požadavek demokratického režimu, je to také garance lidských práv, která podmiňuje existenci liberální demokracie. Nacházíme se tak v situaci, kdy v některých režimech v minulosti občané sice znatelněji participovali na vládnutí v zemi, čímž byla naplněna demokratická složka politického režimu, nicméně nedisponovali právy lidskými, jejichž naplnění je jedním z krucióálních požadavků liberální složky státu, a proto tyto režimy nemůžeme považovat za režimy liberální demokracie. Jako typický příklad této situace uvádí současný koeditor periodika *Journal of Democracy* Marc Florea Plattner Británii a její koloniální působení v Hong Kongu, kdy za účelem demokratizace docházelo k rozšiřování volebního práva a jiných liberálních hodnot na úkor demokracie samotné. (Plattner 1998)

Rozdíl mezi liberálními demokraciemi a preliberálními demokraciemi spatřuje Plattner v otázce lidu. Liberální (volební) demokracie eliminuje přímou participaci občanů na vládě a prostřednictvím volených zástupců se odchyluje od politické rovnosti. Tímto způsobem se tak vzdaluje hlavní demokratické zásadě, která spočívá ve vládě lidu. Nutno ovšem dodat, že tato eliminace je jistým způsobem přirozená v důsledku změny velikosti moderních států, ve které by preliberální forma demokracie nebyla udržitelná. (Plattner 1998)

Velikost státu zohledňuje i francouzský filozof Jean Jacques Rousseau ve svém tvrzení, že ačkoli je jedinou možnou formou demokracie přímá demokracie, která nepopírá suverenitu, přesto je reálná demokracie nemožná, jelikož tato vyžaduje naplnění několika podmínek, kterými jsou 1) malý stát, kde lidé mohou snadno spolupracovat, 2) jednoduchost pravidel chování 3) vysoká míra rovnosti lidí v postavení a majetku, 4) malý nebo žádný přepych. Rousseau svůj postoj uzavírá s tím, že perfektní typ vlády, jakou je demokracie, není pro lidi, leda pro bohy. (Rousseau 1989; 274) Z Rousseauova přístupu lze vyhodnotit ideový rozpor mezi liberalismem a demokraciemi, nutno však dodat, že pojem demokracie je mnohem starší a rozsáhlejší než pojem liberalismus. Zejména z hlediska historického tak je přirozené, že se vyvíjela nejen definice demokracie, nýbrž i demokracie samotná. Tento postoj připouští i italský filosof Norberto Bobbio, který sice sám dává Rousseauovi za pravdu v jeho tezi, že liberalismus a demokracie jsou pojmy vzájemně si odporující, nicméně sám dodává, že hovoří pouze o demokracii „staré“, moderní demokracie může být dle něj naopak chápána dokonce jako přirozené rozšíření liberalismu. Vedle staré a moderní demokracie dále, stejně jako Marc F. Plattner, ve své práci odlišuje demokracii liberální a preliberální. (Bobbio 2005; 31)

K přiblížení konceptu liberalismu a demokracie došlo také v práci britského utilitaristy Johna Stuarta Milla, který spojoval utilitaristické, liberální a demokratické postoje. Mill byl zastáncem zastupitelské formy vlády, a proto kritizoval antickou demokracii v podobě přímé účasti „všech“³ občanů na politickém rozhodování. Mills tvrdil, že takovýto způsob rozhodování je pošetilostí v jakékoli moderní společnosti přesahující velikost malého města. Vyjma velikostního hlediska je Mills skeptický vůči přímé demokracii také proto, že v případě účasti skutečně všech občanů na procesu rozhodování hrozí velké riziko, že nejvzdělanější a nejschopnější skupina občanů bude přehlasována méně vzdělanou většinou. Tento problém by se však, jak věřil, mohl vyřešit prostřednictvím vzdělávání obyvatelstva ve veřejných záležitostech. Přesto však navrhoval systém pluralitního hlasování, kde by sice každý dospělý

---

³ Slovo „všech“ je v tomto případě poněkud zavádějící, jelikož politickými právy v antickém Řecku sice disponovali všichni občané, nicméně označení občan bylo omezeno na svobodné muže do věku 30 let. (Vizte kapitola 5.2.1.).

občan disponoval volebním hlasem, nicméně vzdělanější a moudřejší občané by disponovali více hlasy než méně vzdělaní a schopní jedinci. Tak bude všem zachováno právo na podílení se na politickém rozhodování a zároveň nebude hrozit přehlasování inteligentů nevzdělanou masou. (Held 2006, 85-86)

Kromě zastupitelské formy rozhodování by měl systém dle Milla garantovat svobodu slova, tisku a shromažďování, jelikož tyto svobody jsou užitečným prostředkem ke kontrole centrální moci. Dalším prvkem liberalismu v Millově pojetí demokracie je pozice státu, jehož zásahy by měly být silně omezeny v co nejširší míře, aby tak zajistil maximální možnou míru svobody všem občanům. Mill totiž zcela jednoznačně vyznává individuální svobodu jednotlivce a právo na sebeurčení. Ve svých raných dílech zastával Mill liberální hodnoty i na ekonomické úrovni v podobě doktríny laissez-faire, ve svých pozdějších dílech byl však již s tímto apelem obezřetnější a obracel se k obhajobě zasahování vlády na úrovni trhu v případě koordinačních problémů. S odstupem času tedy lze pohlížet na Millův přístup jako na teorii liberální demokracie, přestože on sám tohoto výrazu ve své práci nevyužíval. (Held 2006, 85-88)

Termínu liberální demokracie nevyužíval ve své práci ani Alexis de Tocqueville, přesto i on je některými současnými autory považován za liberálního demokrata nebo alespoň předchůdce liberální demokracie. Alexis de Tocqueville ve své práci vychází především ze své návštěvy Ameriky. Svobodu a rovnost chápe jako dvě klíčové hodnoty demokracie. Autoři se liší v tom, zda přikládají důležitější význam svobodě či rovnosti. Většina západních zemí se však ustálila s tím kompromisem, že obě složky jsou pro demokracii důležité stejně. Otázkou však stále zůstává, do jaké míry se mohou oba koncepty prolínat a zda neomezíme jednu, pokud rozšíříme druhou. Tocqueville ve své práci *Demokracie v Americe* upřednostňuje sice rovnost před svobodou, přesto však je stěžejní část jeho práce věnována vztahu mezi svobodou a rovností. Tocqueville své poznatky shrnul do čtyř hlavních bodů:

1. Rovnost je nevyhnutelná a neustále jí přibývá – Tocqueville uvádí, že veškeré významné události poslední doby vedly k posílení rovnosti ve společnosti. Sociální a ekonomická rovnost je stále silnější a rozdíly ve společenském postavení a čím dál tím více odstraňují.
2. Svoboda není nevyhnutelná, nicméně je žádoucí – V tomto bodě vysvětluje Tocqueville rozdíl mezi svobodou a rovností, která spočívá v tom, že ačkoli jsou obě doktríny společností žádoucí, rovnost je nezbytná a pro společnost se jedná o první volbu, kterou chce trvale udržet a rozvíjet, kdežto u svobody, ačkoli je taktéž chtěná, není žádaná společností vytrvale.

3. Aby mohla být zaručena svoboda, je třeba ustanovení pevných bariér při uplatňování moci, jelikož koncentrace moci je záhubou svobody – Dle Tocquevilla existuje u demokratických zřízení vysoká hrozba uzurpování moci centralizovanou administrativou. Možnou obranu vidí Tocqueville v každodenní snaze obyvatelstva o spolupráci a o dosahování společných cílů.
4. V případě, že v demokracii převládá politická, sociální a ekonomická rovnost a zároveň neexistují překážky neomezené moci, pak může vzniknout despotická vláda většiny – Jedním z hlavních principů demokracie je svrchovanost lidu, a tedy vláda většiny. Pokud v demokracii neexistují překážky neomezené moci, pak se despotii ze strany většiny nelze ubránit. (Svensson 1993, 80-83)

Z Tocquevillovy teorie vyplývá, že svoboda a rovnost spolu v demokratickém uspořádání musí koexistovat, jelikož rovnost představuje nezbytnou podmínku demokracie, avšak zároveň pouhé splnění podmínky rovnosti nestačí. Zároveň je třeba si dát pozor na ukotvení a rozšiřování rovnosti vzhledem ke zmiňované hrozbě uzurpace moci většinou a k ohrožení existence svobody. (Svensson 1993, 83)

4. Důraz na adjektivum „liberální“ – jediná správná demokracie?

Kritici a zastánci teorie „liberální demokracie“

Zastánci liberální demokracie jsou přesvědčeni, že právě tato forma demokracie je jediná správná a skutečná. Bez adjektiva liberální, tak nemůžeme dle těchto názorů hovořit o demokracii. Setkáme se však i s takovými názory, které myšlenku liberální demokracie zcela odmítají. Kritici teorie liberální demokracie zastávají názor, že pojmy „liberální“ a „demokracie“ se vzájemně zcela vylučují a adjektivum „liberální“ je tak důsledkem degradace demokracie. Výzkum v této části práce, proto bude mít za cíl oddělit pojmy „liberální“ a „demokracie“ a zasadit je do komparativně-politologického rámce v souvislosti s představenými postoji.

Adjektivum liberální je v dnešní době spojováno s konceptem demokracie natolik automaticky, že někteří autoři již vyhodnocují samostatný pojem „demokracie“ za nedostatečný. Americký politolog T. F. Rhoden zastává názor, že demokracie bez adjektiva liberální je neúplný pojem, který nemá příliš daleko od despotismu. Svůj postoj ukazuje na známé definici Abraham Lincolna, že demokracie je vládou lidu, lidem a pro lid. Rhoden tvrdí, že ačkoli zní předložený výrok jakkoli vznešeně, bez institucionálních záruk a ústavních svobod je jen velmi malý krok, než se *demos* promění v tyranii většiny. Rhoden dále odkazuje na konkrétní politické lídry jako je Alexander Lukašenkovo v Bělorusku či Alberto Fujimori v Peru, kteří byli do svých funkcí dosazeni lidem prostřednictvím voleb a nikoli násilím, a tudíž jejich mandát disponuje stejnou mírou legitimacy jako měl Barack Obama ve Spojených státech amerických či David Cameron ve Velké Británii. Přesto je rozdíl mezi těmito politickými režimy rozpoznatelný na první pohled a spočívá právě v absenci adjektiva „liberální“ a jeho komponent. (Rhoden 2015, 563-564)

Do kontrastu staví Rhoden O'Donnellovu formulaci delegativní demokracie, kterou označuje „ošklivější“ tvář demokracie, avšak vzápětí dodává, že delegativní demokracie je demokracií par excellence, jelikož se přesně jedná o nastíněnou formu vlády lidu postrádající systém brzd a rovnováh. O'Donnell tak svou formulaci nezakládá nový typ režimu, nýbrž odhaluje pravou tvář podstaty demokracie v její nejzákladnější formě. Rhoden se tímto nezastává pouze liberální demokracie, ale obecně prosazuje důležitost přidaných adjektiv, která demokracii specifikují a doplní. (Rhoden 2015, 564-565) Například právě adjektivum „liberální“ v kontextu režimu liberální demokracie neodkazuje na to, kdo vládne, nýbrž na to, jak je tato vláda vykonávána, čímž rozšiřuje demokratický element představující vládu lidu. Vláda je limitovaná konceptem

státu práva a zejména pak základním právem či ústavou. Nejvíce je však vláda omezována právy jednotlivců. Myšlenku přirozených nezczitelných práv (která jsou dnes označována jako lidská práva) přináší do režimu liberalismus. Významnou roli v režimu liberální demokracie představuje všeobecné volební právo, které je základním (přestože ne dostačujícím) elementem režimu liberální demokracie. Volební právo je sice demokratickým prvkem, nicméně ty země, které mají zavedené všeobecné volební právo, jsou mnohem liberálnější než ty, které toto právo negarantují. Dále pak ty země, které dodržují občanské svobody, mají mnohem větší pravděpodobnost zavedení všeobecného volebního práva než ty, které občanské svobody narušují. Příčinou těchto spojitostí je propojenost elektorální demokracie a liberálního řádu, přičemž se zdaleka nejedná o jedinou propojenost těchto dvou elementů. Například garance všeobecných voleb vyžaduje ukotvení určitých občanských svobod, jakými jsou svoboda projevu, svoboda sdružování a svoboda shromažďování. (Plattner 1998, 171-173)

Článek 21 Všeobecné deklarace lidských práv nabízí příhodnou definici propojení liberalismu a demokracie. Článek zní: *„Každý má právo být součástí vlády svého státu, a to prostřednictvím volených zástupců či přímo. Vůle lidu představuje základ autority vlády, tato vůle bude vyjádřena v pravidelných a skutečných volbách, které budou probíhat na základě všeobecného a rovného volebního práva a prostřednictvím tajného hlasování nebo jinou svobodnou hlasovací procedurou.“* (Plattner 1998, 173) V tomto článku je jasně patrný vzájemný vliv obou komponent, které se doplňují a vzájemným působením prohlubují kvality liberální demokracie. Ačkoli se klasický liberalismus původně vymezoval obecně proti existenci jakéhokoli politického režimu, který potenciálně ztělesňuje zásahy státu do občanských svobod, demokracie je přece jen z nabízených možností tou nejvíce přívětivou v rámci dodržování lidských práv a základních svobod, a to i těch negativně vymezených, které vyžadují zdržení se jednání ze strany vlády.

Přesto se však setkáme se zástupci, kteří spojení adjektiva „liberální“ se substantivem „demokracie“ kritizují. Jednou z takových skupin jsou i „kulturalisté“, kteří se vyhrazují proti tomu, že adjektivum „liberální“ v konceptu režimu liberální demokracie není vhodné pro neliberální skupiny či společnosti. S další kritikou liberální demokracie přichází „sociální“ skupina, která je založena především na společnosti. Liberalismu tak vyčítá jeho odklon od veřejné sféry a přílišné zaměření na sféru soukromou, jenž neprospívá všeobecnému blahu. Další skupina kritiků prostě tvrdí, že liberální demokracie jako forma vlády není uskutečnitelná v západních civilizacích. Tyto teorie neřeší vhodnost liberální demokracie, ale pouze její proveditelnost, což dle jejich názoru nelze v oblasti západní Evropy. Na pomezí mezi kritiky a zastánci liberální demokracie stojí skupiny, které pochybují o vhodnosti liberální demokracie

v krátkodobém horizontu, nicméně z hlediska dlouhodobého vhodnost konceptu liberální demokracie schvalují. (Chan 2002, 22-27)

Na úrovni české debaty je nezpochybnitelně jedním z největších kritiků liberální demokracie Institut Václava Klause⁴, který se identifikuje jako liberálně-konzervativní think tank šířící politický odkaz Václava Klause⁵. V létě roku 2018 sepsal Institut Manifest nazvaný *Obrana demokracie před liberální demokracií*, který měl sloužit jako podklad pro následující debatu. V tomto Manifestu Institut předkládá vcelku rozsáhlou a komplexní kritiku liberální demokracie založenou na celkovém odmítnutí tohoto typu politického režimu. Na liberální demokracii je v tomto Manifestu nahlíženo jako na toxickou propagandu dehonestující demokratické zásady a omezující základní svobody. Kritika směřuje k současnému trendu liberální demokracie a nezabývá se tak předchozím vývojem. O současné formě liberální demokracie však hovoří jako o snaze elitářských (zejména evropských) skupin sprovodit ze světa klasickou (dobrou) demokracii, a to prostřednictvím zúžení demokracie a jejích hodnot, jakými jsou například svoboda slova, nedotknutelnost soukromí a vlastnických práv. Liberální demokracie nemá dle Institutu nic společného s liberální společností a adjektivum „liberální“ naopak představuje hrozbu západní demokratické společnosti (Institut dokonce zmiňuje pojem „totalita“). Institut se obecně vymezuje proti užívání adjektiv ve spojitosti s režimem demokracie. Jediným adjektivem, které je schopen tolerovat, je adjektivum parlamentní, které bylo v českém prostředí neodmyslitelně spjata s cílem svobody režimu. Institut má však za to, že adjektivum „liberální“ posouvá demokracii do zcela jiného a paradoxně velmi neliberálního světla. Výsledkem pak je, že zatímco demokracie si zakládá na vládě většiny, liberální demokracie je vládou menšin. Notná část kritiky v tomto Manifestu směřuje k evropským elitám, a především pak k politickým elitám Evropské unie, které mají údajně za cíl: „*sjednocení Evropy a vytvoření jejího nového obyvatele, zglajchšaltovaného kosmopolitního Evropana bez kořenů a tradic.*“ (Manifest IVK 2018) Cílem těchto elit spočívá v rozbití jednotného národa a nastolení roztržitého společenství menšin. Témata nastolována liberální demokracií jako otroctví, rasismus, holocaust, xenofobie, sexuální násilí či environmentalismus jsou nastolována účelově s cílem vynucení pocitu viny a studu a následné snahy o vykoupení. Na závěr Manifest uvádí, že řešení nastalé situace bude velmi složité, nicméně prvním krokem je nahrazení liberální demokracie demokracií skutečnou. (Manifest IVK 2018)

---

⁴ Dále jen Institut.

⁵ Politik, ekonom a bývalý prezident České republiky (2003-2013).

5. Adjektivum liberální v kontextu debat o konceptu liberální demokracie

V předchozích kapitolách byly rozebírány koncepty liberalismu a demokracie nejprve jako samostatné teorie a následně jako jednotný koncept režimu liberální demokracie. Na úrovni akademické debaty se setkáváme jak s názory rozporující možnost sloučení těchto dvou konceptů, tak se zastánci konceptu liberální demokracie. Ve třetí kapitole jsme hovořili o demokracii a liberalismu jako o samostatných teoriích. Ve fázi, kdy tyto dva koncepty existovaly zcela odděleně, si jen málokdo dokázal představit jejich spojení. S kritiky tohoto spojení se samozřejmě setkáváme i v současných debatách (jak jsme se přesvědčili výše), nicméně zatímco dnešní konotace teorie liberalismu a demokracie se vzájemně prolínají, v minulosti se jednalo o koncepty vzájemně velmi vzdálené.

Následující kapitola má za cíl prostřednictvím analýzy odborné literatury a akademické debaty vyzkoumat, kdy začalo docházet ke sbližování teorie demokracie a teorie liberalismu do takové míry, že začaly být oba koncepty propojovány. Zejména pak výzkum v této kapitole směřuje k odhalení počátku užívání adjektiva „liberální“ v kontextu debat o konceptu liberální demokracie. Kapitola tak bude mapovat vývoj debat v komparativně-politologickém diskurzu od fáze „předliberální“, kdy koncept režimu demokracie ještě nebyl konotován s adjektivem „liberální“, přes období počátků používání adjektiva „liberální“ v kontextu debat o konceptu liberální demokracie, až po konec 20. století, kdy byl koncept režimu liberální demokracie na úrovni akademické debaty zcela běžným.

5.1 Demokracie v „předliberálním“ období aneb poznámky k původu pojmu liberální demokracie

Klíčovou částí výzkumu této práce je zjistit, kdy se setkáváme s počátky využívání adjektiva „liberální“ v kontextu debat o režimu liberální demokracie. Výzkum bude pracovat s vybranými akademickými tituly mapujícími komparativně-politologický diskurz 20. století. První část této kapitoly představí autory, kteří se ve svých dílech zabývali režimem demokracie (často i s odkazy na liberální prvky) v období, kdy termín „liberální demokracie“ ještě nebyl v kontextu komparativně-politologických debat příliš silně využíván. Mezi těmito autory a jejich tituly tak budeme hledat první použití adjektiva „liberální“ v kontextu konceptu režimu liberální demokracie. I přesto, že ve starších dílech ještě nebylo adjektiva „liberální“ využíváno, představení těchto teorií poslouží k ukotvení komparativně-politologického diskurzu v „předliberálním“ období demokracie. První část kapitoly bude ukončena prvními

dohledanými teoriemi využívajících adjektiva „liberální“ v konceptu režimu liberální demokracie.

Demokracie byla za dobu své existence definována nespočetněkrát. Žádná její definice však není považována za obecně platnou, jelikož se samotná demokracie postupem času stále vyvíjí a je tak velmi obtížné dospět ke společnému konsenzu ohledně její definice. Nejzákladnější a také nejjednodušší definice demokracie obsahuje pouze požadavek vlády lidu. I tento požadavek nicméně způsobuje komplikace ve chvíli, kdy se pokusíme vymezit pojem „lid“. Následně pak bude třeba zabývat se otázkou, zda tento „lid“ skutečně vládne. Někteří autoři totiž, jako například Gaetano Mosca, jsou přesvědčeni, že ani v demokracii není lid tím, kdo skutečně vládne. Tento italský politický vědec se ve svém výzkumu zabýval teorií elit a vládnoucí třídy. Ve svých dílech se snažil vytvořit obecnou teorii politické společnosti, která je, jak předpokládal, vyjma primitivních společností vždy vedena minoritní politickou třídou. Gaetano Mosca publikoval především na konci 19. století a na začátku 20. století. V jeho dílech se tak zatím nesetkáváme s konceptem režimu liberální demokracie, nicméně přesto je Mosca považován za liberálního myslitele. Z ekonomického i politického hlediska ve své práci zdůrazňoval práva jednotlivce a svobodu vyznání. Ačkoli nekritizoval demokracii celkově, vymezoval se proti presumpci vlády většiny. Mosca zastával názor, že ačkoli volebními či politickými právy disponuje většina, vždy drží oštěž moci minoritní skupina. (Martinelli 2009) Ve své knize *The Ruling Class* z roku 1939 sjednocuje své názory a představuje teorii vládnoucích elit. V části knihy, kde se věnuje parlamentarismu, tvrdí, že v průběhu osmnáctého století prošla Evropa sociální proměnou. Tuto proměnu následně rozděluje na dva proudy, a to na liberální a na demokratický proud. Pod liberální proud řadí doktríny pojmenované Montesquiueem, které usilují o potlačení byrokratického absolutismu formou dělby moci. Druhým proudem míní Mosca proud demokratický inspirovaný myšlenkami Jean Jacques Rousseaua. Základním zákonem dle této teorie je všeobecné volební právo, jenž ustanoví vládnoucí pozici na základě volby lidu. Na zvolených zástupcích pak záleží, zda skutečně dodrží předpoklad svrchovanosti lidu. V této části knihy tedy můžeme vidět, jak Mosca rozlišuje adjektiva „liberální“ a „demokratický“ s odkazem na představitele těchto proudů. (Mosca 1939, 253-254)

V další části knihy, kde se zabývá principy a tendencemi vládnoucích tříd, rozlišuje dva typy politické organizace, kdy v jedné z nich je moc delegována autoritou shora, a kterou Platón nazývá „monarchistická“ (ovšem Mosca má za to, že lepším pojmenováním bude „autokratická“ jelikož monarcha je v širším slova smyslu vnímán pouze jako hlava státu, což je

v této teorii nežádoucí konotace), a „demokratická“ organizace (u které Mosca upřednostňuje termín „liberální“, jelikož demokracie všeobecně evokuje formu vlády, kde se všichni občané rovně podílí na svrchovanosti moci). Adjektivum „liberální“ je zde vnímáno jako označení společnosti svobodných občanů, jejichž vládci jsou vybíráni všemi, nebo alespoň částí vládnoucích a kde právo odráží obecnou vůli. V autokratickém systému je naopak právo neměnné, nebo odráží vůli vládců případně těch, kdo jednají v jeho jméně. Stejně tak můžeme shrnout, že demokratický princip se snaží doplňovat vládnoucí třídu zástupci z nižších tříd a oproti tomu aristokratický princip se vyznačuje tendencemi doplnit vládnoucí třídu na základě dědičného principu, tedy „shora“. Na první pohled by se tedy mohlo zdát, že politická organizace s převažujícími prvky autokratických principů pasuje lépe dohromady s aristokratickými tendencemi, a naopak liberální princip je příhodnější pro tendence demokratické. Tento závěr však Mosca považuje za předzvěst mnoha výjimek z pravidla. Často se totiž setkáváme naopak se spojením liberálního principu a aristokratických tendencí či s autokratickými prvky u demokratických tendencí. (Mosca 1939,394-395)

Mosca tedy ačkoli nevyvrací spojení termínů „liberální“ a „demokracie“ (naopak uznává, že se na první pohled může zdát, že jde o nejlogičtější závěr), zastává názor, že adjektivum „liberální“ nemusí vyhovovat pouze konceptu demokratického režimu a naopak, že demokratický režim v mnoha případech existuje i bez liberálních principů.

Teorie elit, jejíž je Mosca jedním z hlavních zástupců, se promítá i v díle amerického politologa rakouského původu Josepha Aloise Schumpetera, který je ovšem více než jako zástupce teorie elit znám pro svou Novou teorii demokracie. Schumpeter předkládá ve své knize *Kapitalismus, socialismus a demokracie* klasickou doktrínu demokracie, kterou obratem podrobuje silné kritice a místo ní navrhuje novou teorii založenou na opačném principu, než byla klasická doktrína. Klíčový aspekt klasické doktríny demokracie spočívá ve vládě lidu. Teorie pracuje s principy obecného dobra a vůli lidu, přičemž předpokládá, že demokratické zřízení je takové, které koná obecné dobro prostřednictvím volených jedinců naplňujících tak vůli lidu. Jedním z hlavních předpokladů, na kterých je klasická doktrína demokracie založena, je domněnka existence obecného dobra, kterého si jsou všichni lidé vědomi a každý je schopen ho definovat. Klasická doktrína tedy vůbec nepředpokládá, že by pro některé jednotlivce, či společenské skupiny mohlo obecné dobro představovat odlišný soubor cílů a hodnot než pro skupiny jiné. Jedinou odchylkou, se kterou klasická doktrína pracuje, je omezenost či hloupost jedince projevující se v tom, že dotyčný jedinec není schopen obecné dobro identifikovat. (Schumpeter 1942, 250-268)

Klasická doktrína demokracie je založena na dvou hlavních cílech. Primárním cílem je demokratické zřízení spočívající v delegaci moci na občany, kteří rozhodují o politických otázkách. Doprovodným cílem je pak výběr zástupců. Schumpeter v důsledku kritiky klasické doktríny demokracie navrhuje toto pořadí priorit obrátit. Alternativní definicí demokracie je tedy takové institucionální zřízení umožňující politické rozhodování, kde jednotlivci získávají rozhodovací pravomoci prostřednictvím soutěže o voličské hlasy. Tato definice je v politologickém prostředí označována jako procedurální pojetí demokracie z důvodu vyzdvihování důležitosti voleb. Schumpeterova teorie významná a mnohými dalšími autory přejímána z toho důvodu, že Schumpeter k demokracii nepřistupuje jako k cíli, nýbrž jako k politické metodě sloužící k dosažení určitých politických rozhodnutí. (Schumpeter 1942, 269-173) Procedurální demokracie však přesto byla podrobena kritice, a to z části i ze strany autorů, kteří mnohé myšlenky Schumpeterovy teorie převzaly a využily ve svých vlastních dílech. Jedny z nejčastějších kritik mířily na Schumpeterovo vymezení lidu, respektive jeho nevymezení, jelikož Schumpeter tvrdí, že definice lidu je libovolná. Proti tomuto přístupu se vymezuje i jeden z předních amerických politologů Robert Alan Dahl, který z části vychází z Schumpeterovy teorie a sám přichází s vlastní teorií demokracie, jejímž cílem je zachycení konceptu skutečných demokratických režimů. V knize *A Preface to Democratic Theory* představuje Dahl tři teorie demokracie. Již v úvodu své knihy vylučuje existenci jedné demokratické teorie. Naopak je toho názoru, že stejně jako u všech sociálních teorií, i v případě demokracie hovoříme o pluralitě přístupů a možných teorií. (Dahl 1956, 1-3)

Dahl se ve své knize nejprve věnuje teorii tzv. madisonské demokracie, jejíž název nese jméno po čtvrtém americkém prezidentovi Jamesovi Madisonovi. James Madison se vyjma prezidentství zapsal do dějin Ameriky zejména díky svému podílu na *Listech Federalistů*, které sepsal spolu s Alexanderem Hamiltonem a Johnem Jayem. (Hamilton 1961)

James Madison ve svých postojích často vyzdvihuje důležitost dělby moci, jenž má být striktně oddělena, aby nedocházelo k uzurpování moci jednou složkou a tím vznikem tyranské republiky. Systém brzd a rovnováh je však třeba udržovat nejen uvnitř vzájemných vztahů aktérů, ale i navenek. Madison byl toho názoru, že tyranské ovládnutí moci hrozí nejen ze strany exekutivní složky moci, ale také ze strany zákonodárského orgánu. Pro svou teorii zavádí pojem *frakce*, kterou definuje jako: *“skupinu lidí, kteří jsou spojeni a poháněni společnou vášní či zájmem nežádoucím pro práva ostatních občanů či celkovým zájmem společnosti”*. (*Listy Federalistů* 1788, článek 10) Madison předpokládá, že pokud je frakce menšinová, pak ji lze kontrolovat prostřednictvím tzv. republikánského principu, a tedy, že většina může svrhnout menšinu. Jestliže je vládnoucí frakce většinová, pak je možné ji limitovat prostřednictvím

početného zájmově roztržitého elektorátu. Madisonská demokracie je tedy založená na politické rovnosti, suverenitě lidu a vládě většiny zastřešené republikánským principem. (Dahl 1956, 4-33) Díky svému zaměření na ústavní hodnoty je některými pozdějšími autory Madisonská demokracie považována za projev liberalismu v čistém slova smyslu. V této době však ještě nebyl pojem "liberalismus" ukotven, a proto by se ani sám Madison za zastávce liberalismu nepovažoval. (Sartori 1987, 371)

Pluralitní (nebo také populistická) demokracie se v Dahlově pojetí více zaměřuje na důležitost vlády většiny a suverenity lidu. Madisonská demokracie, ačkoli ji lze definovat obdobnými atributy, představuje suverenitu lidu i vládu většiny v omezené formě, která spočívá v systému limitujících brzd a rovnovah. Dle Madisonské teorie je cílem vyhnout se zřízení tyranské republiky. Pluralitní demokracie oproti tomu ukotvuje politickou rovnost a suverenitu lidu jako dva stěžejní cíle demokracie. Právě v důrazu na suverenitu lidu je ovšem pluralitní teorie kritizovaná například ze strany výše uvedeného autora teorie elit Gaetana Moscy, který říká, že *"V každé společnosti se vytvoří vládnoucí třída. Všeobecná lidová kontrola (samozřejmě vedená většinou) je nemožná."* (Dahl 1956, 54). Vyjma empirických argumentů využívají kritici pluralitní demokracie například i argumenty etické, které například tvrdí, že prosazováním suverenity lidu a politické rovnosti nelze nijak ospravedlnit absenci dalších společenských cílů, jakými jsou soukromí, konsenzus, stabilita, příjem, bezpečnost, progres a další. (Dahl 1956, 34-62)

V souvislosti s důrazem na vládu většiny řeší pluralitní demokracie otázku, zda je důležitější ochrana "suverenity většiny" nebo "absolutní práva menšiny". Většina teorií se kloní k názoru, že je třeba kontrolovat většinu, která z hlediska moci představuje větší riziko. Tato kontrola může probíhat na třech úrovních 1) vnitřní kontrola apelující na individuální systém chování, jakou je etika či svědomí; 2) různé sociální brzdy a rovnováhy; 3) předepsané ústavní brzdy.

Dahl se snaží představit obě výše uvedené teorie v maximálně objektivním světle a během jejich výkladu pojmenovává jak jejich silné stránky, tak slabé stránky. V závěru však říká, že přes jisté benefity obou zmíněných teorií demokracie mají obě teorie jednu velkou vadu, a tou je jejich nereálnost. Obě totiž představují pouze soubor cílů a podmínek, podle kterých by měla společnost v ideálním případě fungovat. Ve výsledku však aplikace na skutečný politický systém nepřichází v úvahu. Teorie tak zůstávají teoriemi, aniž by představovaly reálný základ pro fungování politického systému.

Z toho důvodu přichází Dahl s termínem polyarchie, jejíž definice je inspirována výše uvedenými teoriemi, avšak jedná se o zcela nový a samostatný proud myšlení o demokracii. Madisonská a pluralitní demokracie jsou teoriemi normativními, a popisují tedy ideální stav

společnosti neboli situaci, jak by společnost měla vypadat. Polyarchie na rozdíl od toho má být dle Dahla teorií deskriptivní a popisovat skutečný stav; lze ji tak i díky stanoveným kritériím empiricky prověřit. (Dočekalová a kol. 2009, 108) Praktický záběr polyarchie vyzdvihuje Dahl i v rámci sociálního aspektu. Madison, ač nebyl k sociálním aspektům své teorie zcela netečný, se zaměřoval spíše na ústavní předpoklady fungování režimu. Preferoval tak identifikaci ústavních kontrol před kontrolami sociálními a ve své práci se soustředil primárně na brzdy a rovnováhy ústavního charakteru, aniž by věnoval dostatečnou pozornost systému brzd a rovnováh sociálních. Teorie polyarchie však zakládá takové přesvědčení, že v případě absence určitých sociálních předpokladů nemohou žádná ústavní opatření zamezit nástupu tyranie.⁶ Dahl je přesvědčený, že ať již v případě posilování demokracie nebo “vyhýbání” se tyranii, vždy jsou klíčové sociální faktory, a nikoli ústavní. (Dahl 1956, 83)

Dahl jednoduše řečeno upozorňuje, že teorie polyarchie nemá za cíl předestřít ideální formu demokracie, nýbrž naopak má zachytit demokracii takovou, jaká je ve skutečnosti, v níž není úplné naplnění pojmových kritérií možné. Právě proto Dahl definuje polyarchii jako politický systém, o kterém hovoříme v případě relativně vysokého stupně naplnění následujících podmínek:

1. Každý člen společnosti svým jednáním vyjadřuje preferenci z předložených alternativ, tedy prostřednictvím voleb
2. Každému hlasu ve volbách je přisuzována stejná váha
3. Alternativa, která získala nejvyšší počet hlasů, je alternativou vítěznou
4. Každý člen, který vnímá soubor alternativ, z nichž alespoň jednu upřednostňuje před ostatními předloženými, může tuto svou preferovanou alternativu vložit mezi ostatní předložené pro volbu
5. Všichni jednotlivci disponují stejnými informacemi o předložených alternativách
6. Alternativa s nejvyšším počtem hlasů vyřadí alternativy s nižším počtem hlasů
7. Pořadí zvolených funkcionářů je realizováno
8. Buď jsou všechna volební rozhodnutí podřízena nebo vykonatelná těmi, která byla přijata ve fázi voleb, nebo nová rozhodnutí během volebního období jsou ovládána předchozími sedmi podmínkami, ovšem pod jinými institucionálními podmínkami. (Dahl 1956, 67-71)

V knize Demokracie a její kritici upravuje výčet institucí nutných pro existenci polyarchie tak, že abychom mohli o politickém řádu hovořit jako o polyarchii, pak zde musí být:

---

⁶ Jako důkaz odkazuje Dahl na politickou historii zemí Latinské Ameriky.

1. Volení vládní úředníci – Kontrola na vládním rozhodování o politice je ústavně svěřena voleným vládním úředníkům.
2. Svobodné a spravedlivé volby - Volení vládní úředníci jsou vybíráni v častých a spravedlivě prováděných volbách, ve kterých je nátlak poměrně vzácný.
3. Všeobecné volební právo - Prakticky všichni dospělí mají právo hlasovat ve volbách vládních úředníků.
4. Právo ucházet se o úřad - Prakticky všichni dospělí mají právo ucházet se o volené úřady ve vládě, i když věková hranice pro zastávání úřadu může být vyšší než u volebního práva.
5. Svoboda projevu - Občané mají právo vyjadřovat se bez nebezpečí přísného trestu k široce definovaným politickým záležitostem, včetně kritiky úředníků, vlády, zřízení, společensko-ekonomického řádu a převažující ideologie.
6. Alternativní informace - Občané mají právo vyhledávat alternativní zdroje informací. Navíc alternativní zdroje informací existují a jsou chráněny zákonem.
7. Svoboda sdružování - Aby občané mohli dosáhnout různých práv včetně výše uvedených, mají také právo vytvářet relativně nezávislá sdružení nebo organizace, včetně nezávislých politických stran a zájmových skupin. (Dahl 1995, 202)

Dahl i zde znovu připomíná, že uvedené kategorie odpovídají skutečným institucím, a ne pouze nominálním právům. Předložené instituce nemají za cíl pouze identifikovat politický řád jako polyarchii, nýbrž mohou sloužit i jako kategorizace společností dle míry zastoupení jednotlivých institucí. Všechny tyto instituce jsou pak nedílnou součástí procesu demokratizace země a snah k dosažení co nejvíce demokratického režimu. (Dahl 1995, 202-203) Dahlovu definici polyarchie využívají následně autoři jako Linz a Stepan, Guillermo O'Donnell či Andreas Schedler právě k identifikaci liberální demokracie. Poslední zmíněný autor Andreas Schedler uvádí, že: *“Nejvíce akceptovaná kritéria identifikující zemi jako demokracii byla předložena Robertem Dahlem – občanská a politická práva plus férové, soutěživé a inkluzivní volby. Dahl označuje země naplňující tato kritéria „polyarchiemi“, ony však spíše odpovídají „liberálním demokraciím“.*“ (Schedler 1998, 92)

Dahl samotný však ve své teorii výrazu „liberální demokracie“ nepoužil. Autorem, který však již ve své teorii spojení adjektiva „liberální“ s konceptem politického režimu demokracie využívá, je italský politolog a filosof Giovanni Sartori, který se ve svém výzkumu demokracie soustředil především na vývoj konceptu režimu liberální demokracie v kontextu vývoje moderní společnosti. Problematikou liberální demokracie zabýval v knize *Democratic Theory*, která byla vydána roku 1962 a později své myšlenky rozvíjí ve dvousvazkovém vydání knihy

The Theory of Democracy z roku 1987. Sartori se v těchto dílech věnuje různým formám a typům demokracie. Na teorii liberální demokracie se zaměřuje ve druhé části obou knih, kde rozebírá koncepty liberalismu a demokracie jednotlivě a následně i ve vzájemné interakci. Sartori považuje liberalismus, demokracii, socialismus a komunismus za čtyři hlavní pojmy shrnující politickou scénu devatenáctého a dvacátého století. Vzápětí upozorňuje, že ani jeden z těchto pojmů není zcela jednoduché přesně definovat, především pak liberalismus a demokracii. Také vzájemné propojování těchto dvou konceptů není vždy zcela jasné. Záleží totiž na autorovi dané teorie či výroku, zda vidí demokracii ve světle liberalismu, či zda upřednostňuje teorii přeměny liberalismu v demokracii. Mezi současníky se vedly především diskuze o roli svobody a rovnosti v konceptu demokracie. Zatímco francouzský politolog a historik Alexis de Tocqueville kupříkladu nepřikládal nijak zvlášť klíčovou roli v demokracii svobodě, rakouský právní filozof Hans Kelsen tvrdil, že je to svoboda, a nikoli rovnost, co formuje demokracii. Sartori k této rozepři dodává, že při hlubším zkoumání dojdeme k závěru, že oba myslitelé si byli názorově mnohem bližší, než se na první pohled může zdát. Příčinou je právě zmíněná nejasnost obou pojmů, zejména v jejich vzájemném propojení. Problém tkví v tom, že když hovoříme o demokracii, často máme na mysli “liberální demokracii” a jindy pouze “demokracii”. Autoři hovořící o “liberální demokracii” přikládají demokracii liberální hodnoty, které jsou často spojené s ústavní vládou. Oproti tomu autoři, kteří hovoří čistě o “demokracii” bez jakéhokoli adjektiva, odlišují od sebe demokratické a liberální hodnoty a v definicích demokracie se vrací k hodnotě rovnosti. (Sartori 1962, 353-354; Sartori 1987, 367-368)

Stejně jako v případě distinkce mezi pojmy demokracie a liberální demokracie, problém nastává i u samotného pojetí adjektiva “liberální”. Sartori se pro vysvětlení opět vrací k příkladu komunismu a socialismu. Je-li adjektivum socialistický a komunistický možné vysvětlit na základě definice socialismu a komunismu, u adjektiva “liberální” tomu tak není. Adjektivum “liberální” v sobě totiž skrývá četné konotace, které mnohdy nepříliš souvisejí se samotným konceptem liberalismu. Evropané například označují za liberální takové koncepty, kterým by v Americe toto adjektivum přirčeno nebylo. Komplikovanost vývoje liberalismu však nespočívala pouze v teritoriální rovině. Sartori považuje také za rozhodující dobu vzniku liberalismu. Liberalismus v začátcích představoval velmi dominantní rychle se vyvíjející směr, který byl v době 18. a 19. století postaven do konfrontace s mnohem déle existující demokracií. V této době tak většina autorů považuje termíny “liberalismus” a “demokracie” za protikladné. Kruciólní roli v tomto rozkolu zahrál vývoj socialismu v Evropě, který zapříčinil vytlačení liberalismu a demokracie na stejnou stranu politického spektra, kde pak byly oba tábory nuceny ke vzájemnému sblížení. (Sartori 1962, 355-359; Sartori 1987, 368-372)

Vývoj tohoto sblížení obou pojmů přibližuje Sartori na práci francouzského politologa Alexise de Tocquevilla, který ve svém díle z roku 1835 *Democracie v Americe* staví liberalismus a demokracii do protichůdných pozic. Ve svém projevu z roku 1848 nicméně brojí proti spojení konceptu demokracie a socialismu, a to v tom smyslu, že zatímco demokracie znázorňuje rovnost ve svobodě, socialismus je režimem rovnosti v chudobě a otroctví. Tocqueville si díky svým návštěvám Spojených Států (a tedy setkání se s reálně fungující liberální demokracií) uvědomil dopady událostí roku 1848 a rozdělil svůj předchozí koncept demokracie na dvě části. Neliberální část demokracie přisuzuje socialismu (neboli demokratickému despotismu⁷) a nedespotickou část demokracie naopak spojil s liberalismem. Svým projevem tedy Tocqueville, jehož dřívější práce odmítala propojení liberalismu a demokracie, spojuje tyto dva koncepty do opozice vůči socialismu a tím, ačkoli to ani on sám v té době nevěděl, zformuloval jednu z prvních definic liberální demokracie. (Sartori 1987, 372-373)

Nalezení spojení „liberální demokracie“ v knize, která byla napsána roku 1958⁸ je pro náš výzkum velmi zajímavým objevem, jelikož jsme očekávali, že první užití termínu „liberální demokracie“ bude datováno až v 70. či 80. letech 20. století, a to v souvislosti s třetí vlnou demokratizace a vzniku hybridních režimů. Sartoriho využití pojmu „liberální demokracie“ však nebylo v tomto brzkém období ojedinělé.

Dalším autorem, který ve knize z roku 1962 využívá adjektiva „liberální“ v konotaci s režimem liberální demokracie je kanadský politolog Crawford Brough Macpherson, který stejně jako Sartori hledá počátky liberální demokracie již v minulosti. Macpherson ovšem posouvá svůj výzkumný zájem ještě dál. V knize *The Political Theory of Possessive Individualism: Hobbes to Locke* vydané roku 1962 hledá počáteční tendence směřující k vývoji liberální demokracie již v 17. století u teoretiků jako byli Hobbes, Locke, Harrington či Levellers. Macpherson pro svou teorii zavádí termín vlastnický individualismus, jenž je víceméně společný pro výše uvedené teoretiky a je založen na předpokladu, že muž je svobodným a lidským díky výhradnímu vlastnictví své osoby, a že lidská společnost je v zásadě sérií tržních vztahů. Tyto předpoklady jsou dle Macphersona součástí i moderní liberální společnosti, avšak problémem je, že moderní liberální teorie s nimi nepracují. Otázka tedy dle autora zní, jaké předpoklady zbyly pro teorii liberální demokracie. Dilema moderní společnosti spočívá v tom, zda předpoklady vlastnického individualismu do teorie vtělit či nikoli. Macpherson se domnívá, že určitým řešením situace by bylo převzít poměrnou část teorie vlastnického individualismu,

---

⁷ Nutno zdůraznit, že socialismus té doby byl převážně politickou doktrínou bez ekonomického kontextu a prezentoval se především jako ospravedlnění nadvlády státu nad jednotlivcem, a tedy v rozporu s liberalismem.

⁸ Vydáno roku 1962.

který buď odpovídá moderní společnosti, nebo je možné ho změnit v souladu s nastalým vývojem společnosti. (Macpherson 1962, 263-277)

U obou autorů, kteří ve svých teoriích pracují s termínem „liberální demokracie“ si můžeme všimnout, že jejich využití adjektiva „liberální“ je zcela formováno ideologií liberalismu. Liberální demokracie v jejich podání tak skutečně slučuje demokratické a liberální hodnoty. V tomto období odkazuje liberální složka režimu na hodnoty liberalismu. Spojení adjektiva „liberální“ se substantivem „demokracie“ je tedy obdobného charakteru, jako v případě využití jiných ideologických adjektiv, jako sociální demokracie a jiné.

Macpherson vydal svou knihu stejně jako Sartori roku 1962, autorce se bohužel nepodařilo zjistit, která z knih byla vydána dřív, avšak nalezení dvou titulů operujících se spojením „liberální demokracie“ je relevantní důkaz pro závěr, že užívání adjektiva „liberální“ v kontextu režimu liberální demokracie se objevovalo nejpozději od 60. let 20. století.

5.2 Proměna komparativně-politologického diskurzu v kontextu debat o konceptu liberální demokracie

Druhá část páté kapitoly se zaměří na období, ve kterém již bylo adjektivum „liberální“ běžně využíváno v kontextu konceptu debat o režimu liberální demokracie. V závislosti na předchozím výzkumu se bude jednat převážně o tituly z období 70. a 80. let 20. století. Časové rozmezí této kapitoly bude mít i horní hranici, a to polovina 90. let 20. století, kdy očekáváme, že se koncept liberální demokracie v akademické debatě již zcela ukotvil, a to v důsledku nástupu teorie hybridních režimů, kterými se podrobněji věnuje následující kapitola.

Předložený text této kapitoly bude tedy mapovat komparativně-politologickou debatu o konceptu liberální demokracie, který začíná postupně dominovat politologické diskuzi. Na vybraných titulech pak budeme zkoumat, jak se akademická debata měnila v průběhu 70., 80. a 90. let 20. století a zda se koncept režimu liberální demokracie různil mezi jednotlivými autory.

Přestože se již pojem „liberální demokracie“ v akademické debatě ustálil, většina teoretiků se ve svých teoriích stále opírá o základní definici demokracie sahající například až k athénskému Řecku. Politologičtí vědci Patrick Dunleavy a Brendan O’Leary působící na *London School of Economics and Political Science* sepsali v roce 1987 knihu s názvem *Theories of the State: The Politics of Liberal Democracy*, ve které definují demokracii s využitím řeckého konceptu, jenž dělí pojem demokracie na *demos* (neboli „občanské těleso“) a *cracy* (znamenající „vládu

čeho“). Významově představovala tedy demokracie vládu občanského tělesa, což ji stavělo do opozice proti monarchistickým a aristokratickým vládám. Je třeba však nezapomínat, že občanské těleso bylo v období Starého Řecka velmi omezeno, jelikož sociální skupiny jako otroci, ženy, cizinci, muži mladší 30 let a ti, kdo si nemohli dovolit nosit brnění, byli z občanského života vyloučeni. Ti, kdož ovšem občanskými právy disponovali, měli možnost podílet se na veřejném životě ve značně širším rozsahu i intenzitě, než tomu je dnes. (Dunleavy a O’Leary 1987, 4)

Autoři knihy odvozují adjektivum „liberální“ od konceptu liberalismu jakožto prodemokratické politologické ideologie založené na svobodě jednotlivce. Liberální demokracie dle jejich přístupu tedy představuje systém reprezentativní vlády většiny, přičemž některá práva jednotlivců jsou chráněna od zásahů ze strany státu a nesmí být omezena ani volební většinou. Otázkou samozřejmě zůstává, do jaké míry ty společnosti, které označujeme jako liberální demokracie, skutečně odpovídají teoretickému modelu. K identifikaci systému jako liberálně-demokratického nestačí splnit pouze předpoklad vlády většiny. Konečně demokracie může být definována také jako neliberální v případě, že svobody menšin jsou omezovány nikoli proto, že by narušovaly svobody ostatních, nýbrž pouze z důvodu tyranie ze strany většiny. (Dunleavy a O’Leary 1987, 5-6)

Limitace moci většiny a omezení dosahu vlády je také jednou ze dvou hlavních idejí knihy *Passions and Constraint: On the Theory of Liberal Democracy* od amerického politologa Stephena Holmese. Kniha zabývající se vztahem liberalismu a demokracie předkládá jednak názory samotného Holmese a jednak i postoje dřívějších liberálů jako Thomase Hobbesa (ačkoli Hobbes sám za liberála nepovažuje), Jeana Bodina či Johna Suarta Milla. Holmesovy eseje, které daly vzniknout knize jsou propojeny dvěma hlavními idejemi, a to zmiňovanou myšlenkou, že 1) liberalismus doplňuje demokracii a posiluje stát tím, že limituje moc většiny a omezuje dosah vlády a za 2) liberalismus poskytuje principiální základ obsahující demokratické normy pro vládní zasahování do ekonomického života a přerozdělování majetku. Holmes se vymezuje proti typickým definicím liberalismu, které omezují rozsah liberalismu na fráze typu „upřednostňování svobody“, „nejširší svoboda znamená stejná svoboda pro všechny“. Dále uvádí na pravou míru koncept „vlastního užitku“, který je předmětem kritiky liberalismu. Holmes uvádí, že tato liberální idea ne znamená sobecké egoistické upřednostňování vlastních zájmů nad ostatními. Naopak jedná se o konstrukt maximalizace vlastních zájmů a benefitů v rámci všeobecné svobody. Není nic špatného na využívání výhod, ovšem v rámci liberalismu zásada férovosti vždy předčí zásadu vlastního užitku. Klasický liberalismus byl založen na toleranci náboženství, volné diskuzi, osobní bezpečnosti,

svobodných volbách, ústavní vládě a svobodně nakupovat či prodávat majetek na trhu. Holmes vidí v liberalismu daleko víc, nicméně sám v knize nepředkládá jednotnou definici liberalismu, nýbrž napříč celou knihou představuje jednotlivé koncepty odpovídající ideologii liberalismu či naopak. Vymezuje čtyři zcela neliberální koncepty – autokracie, aristokracie, teokracie a společné vlastnictví. (Holmes 1995, 13-27)

Naopak se v knize zaměřuje na soulad liberalismu a demokracie. Vyvrací názor, že liberalismus se neztotožňuje s vládou většiny, říká, že vláda většiny je jediným obhajitelným způsobem rozhodování. Vymezuje však pět konstruktů k omezení vlády většiny

- 1) Současná většina nesmí budoucí většinu zbavit práva na nápravu minulých chyb
- 2) Současná většina k implementaci rozhodnutí potřebuje vůli přehlasované menšiny, jejíž práva musí být chráněna
- 3) Bez svobodné debaty regulované většinou, zaberou elity veškerou dostupnou moc pro sebe
Zbylé dva konstrukty jsou antivětšinové a týkají se spíše samotné demokracie:
- 4) Zásada férovosti a nestrannosti
- 5) Zásada bystrého a rozumného rozhodování (Holmes 1995, 31-36)

Dle Holmese nemůže moderní demokracie fungovat mimo liberální konstitucionální rámec., jelikož liberalismus je nezbytnou (nikoli však dostatečnou) podmínkou každého moderního státu.

Vedle liberalismu se také zabývá konstitucionalismem, který je mnohými považován za protichůdný koncept demokracie. Hayek se Shapirem považují toto spojení za „svazek oposit“, kdy proti sobě stojí demokraté, kteří považují ústavu za zbytečnou a konstitucionalisté, kteří považují demokracii za hrozbu. Holmesovi naopak přijde nepřírozené spojení „neústavní demokracie“, tvrdí, že občané budou daleko lépe a efektivněji využívat svého politického potenciálu, pokud budou jejich práva pevně zakotvena v ústavě. Stejně tak je tomu u vztahu demokracie a liberalismu, kdy liberální principy činí demokracii mnohem efektivnější. (Holmes 1995, 134-177) Aspekt ústavního státu vidí jako klíčovou součást liberální demokracie i Thomas Held, který říká, že ačkoli se jednotlivé definice liberalismu liší, všechny mají společné prosazování ústavního státu, soukromého vlastnictví a tržního hospodářství. Ve své knize *Models of Democracy* se v rámci identifikace liberální demokracie, stejně jako Macpherson⁹, vrací k politickým filosofům sedmnáctého století Thomasu Hobbesovi, Johnovi Lockovi a Charles Louis Montesquieuovi, kteří podle něj reprezentují kolébku konceptu liberální demokracie. Held si je vědom proměny liberalismu v čase, a proto vymezuje, že v jeho práci

---

⁹ Vizte kap. 5.1 Demokracie v „předliberálním“ období aneb poznámky k původu pojmu liberální demokracie.

představuje snahu o prosazení svobody volby, rozumu a tolerance a zavržení náboženství a absolutistického systému. Liberalismus se snaží omezit moc církve a despotických monarchií ve jménu vytvoření soukromé sféry nezávislé na církvi a státu. Cílem těchto snah mělo být vymanění politiky z vlivu církve a osvobození občanské společnosti od politických zásahů. Jednou z hlavních zásad liberalismu je aspekt individualismu, díky kterému získají občané svobodu samostatně se rozhodovat ve věcech politických, náboženských, ekonomických a vlastně ve většině každodenních záležitostí. (Held 2006, 58-59)

Na konci osmnáctého století se pak definice demokracie opět rozšiřuje, tentokrát o právo občanů aktivně participovat na formování kolektivní vůle skrze volené zástupce. Vznik zastupitelské demokracie vnímá Held jako odpověď na kritiky, kteří zpochybňují schopnost funkčnosti demokracie v souvislosti s narůstající velikostí jednotlivých států. (Held 2006, 93-95) Zastupitelská demokracie je krokem k vyšší formě organizovanosti ve státu, kterou upřednostňuje i republikánský přístup k demokracii. Republikánské vnímání společnosti přichází s novou přidanou hodnotou. Vedle zaměření se na stát a na individualizovanou tržní sféru, přichází republikáni se sebeorganizační složkou společnosti ve formě kolektivismu, zabývajícího se vlastním výkladem kolektivního dobra. Status jednotlivce ve společnosti je formovaný skrze pozitivní svobody – občané disponují politickými právy, jako právem na politickou participaci či komunikaci. Naopak dle liberálního pohledu, který vedle republikánského Habermas nabízí, se jedinci v rámci společnosti realizují skrze negativní svobody, kterými disponují vůči státu a ostatním občanům. Negativní svobody mají za úkol především chránit občana před zásahy státu či jiných občanů do jeho soukromí. Liberální přístup také, na rozdíl od republikánů, pracuje s myšlenkou existence přirozených garantovaných práv. (Habermas 1994) Vedle představených přístupů k demokracii nabízí Habermas ještě svoji teorii deliberativní demokracie, která v sobě slučuje pozitiva liberálního a republikánského přístupu. Z liberálního přístupu přejímá důraz na autonomii jedince a z republikánského přenáší důraz na kolektivní étos. Smyslem deliberativního konceptu je sjednocení komunikativních občanů za účelem vyjádření nějaké politiky. Tento proces předpokládá, že občané jsou nadáni právy a svobodami a také, že sami občané se chtějí tohoto procesu účastnit. Komunikace má za cíl nalezení kompromisu formou racionální diskuze. Ve středu zájmu deliberativní demokracie není stát jako celý systém, jak tomu je u liberálního a republikánského přístupu. Deliberativní proces je decentralizovaný a směřuje komunikaci i například na lokální politiky. (Cabada 2015, 46-48)

Zástupci období konce dvacátého století sice již využívali pojem „liberální demokracie“ ve svých pracích v hojnější intenzitě, než tomu bylo u autorů v první části kapitoly, stále však všichni zmínění autoři kladli důraz na ideologické zaměření adjektiva „liberální“. Většina z nich odkazuje na zástupce liberalismu z období sedmnáctého století, když působili filosofové Thomas Hobbes, John Locke a Charles Louis Montesquieu. V tomto období tedy zatím nedochází k žádnému markantnějšímu posunu z hlediska vnímání adjektiva „liberální“ v kontextu konceptu liberální demokracie.

6. Upevnění konceptu liberální demokracie v kontextu demokratizačních vln, tranzitologie a hybridních režimů

Na základě výzkumu z předchozí kapitoly můžeme konstatovat, že koncept režimu liberální demokracie se v kontextu akademických debat začal definitivně upevňovat od 70. let 20. století, kdy s adjektivem „liberální“ pracuje značná většina autorů zabývajících se zkoumáním demokratických režimů. V následujícím období se přitom setkáváme se dvěma paradoxními trendy: na jedné straně s rozšiřováním demokracie a demokratických režimů v podobě demokratizačních vln, na straně druhé s údajnou krizí demokratických režimů a vznikem konceptu hybridních režimů. Oba tyto trendy měly zásadní vliv na ukotvení konceptu režimu liberální demokracie v kontextu komparativně-politologických debat, jelikož kategorii demokratických režimů ztotožnili výhradně s těmi, které splňují podmínku konsolidace dle Samuela Phillipse Huntingtona.¹⁰ Adjektivum „liberální“ se tak v tomto období stalo typologizační alternativou, „přidanou hodnotou“, odlišující od těch režimů, které sice splňují demokratická kritéria, avšak nelze je srovnávat s konsolidovanými demokraciemi západních zemí.

6.1 Vlny demokratizace

Od první poloviny devatenáctého století jsou v rámci politických režimů identifikovány časově ohraničené skupiny přechodů od nedemokratických politických režimů k režimům demokratickým označované jako „demokratizační vlny“. Autorem teorie vln demokratizace je Samuel Phillips Huntington, americký politolog a autor teorie o střetu civilizací. Huntington ve své knize *Třetí vlna* k definici demokracie využívá teorii minimalistické demokracie Josepha A. Schumpetera, která považuje politický systém za demokratický, pokud: *„jsou jeho nejmocnější kolektivní orgány nadané rozhodovací mocí vybírány v regulérních, poctivých a pravidelně konaných volbách, v nichž mají kandidáti svobodu soutěžit o hlasy a v podstatě všichni dospělí obyvatelé se smějí účastnit hlasování.“* (Huntington 1991, 16) Huntington demokratizační vlny vnímá jako proces přeměny nedemokratických politických režimů na demokratické politické režimy ve třech fázích: konce autoritářského režimu (liberalizace),

---

¹⁰ Konsolidace demokracie není jednoznačně ukotvený pojem a každý autor ji definuje odlišně pomocí jiných kritérií. Například Juan J. Linz a Alfred C. Stepan ve své práci využívají systém arén, podle kterých vymezují konsolidované demokracie. Abychom tedy mohly hovořit o konsolidované demokracii, je třeba aby obsahovala následujících pět vzájemně propojených arén – 1) svobodná a aktivní společnost; 2) autonomní politická společnost; 3) političtí aktéři jsou podřízeni vládě zákona; 4) demokratická vláda využívá státního aparátu, 5) institucionalizovaná ekonomická společnost. Autoři teorie kladou důraz na první tři arény, které jsou ovšem v ideálním případě podpořeny i čtvrtou a pátou arénou. (Linz, Stepan 1996, 7-11)

nastolení demokratického režimu (demokratizace) a ustálení tohoto demokratického režimu (konsolidace). Huntington upozorňuje, že každá z těchto fází probíhá samostatně a nezávisle na zbylých dvou, což může mít na následek odlišné, či dokonce vzájemně si odporující nezávislé proměnné jednotlivých fází. Může se také stát, že některé politické systémy se demokratickými nestanou, avšak přesto jsou součástí vlny, jelikož u nich proběhl proces liberalizace či částečné demokratizace. (Huntington 1991, 42-43)

Demokratizační vlnou lze označit vždy pouze takové konkrétní období, ve kterém demokratizační skupina dominuje nad skupinou přechodů opačným směrem. Huntington ve své práci popisuje tři demokratizační vlny a dvě tzv. protivlny, během kterých došlo k hromadnému znovunastolení nedemokratických systémů vlády u některých ze států, jež byly součástí předcházející demokratizační vlny. První demokratizační vlna je ohraničená lety 1828-1926 a následná protivlna pak lety 1922-1942, druhá demokratizační vlna probíhající v letech 1943-1962 byla následována protivlnou v období let 1958-1975 a konečně třetí vlna, u níž není datován konec, započala roku 1974. (Huntington 1991, 24)

Pro účely této diplomové práce se budeme blíže zaměřovat pouze na období třetí demokratizační vlny, během které, jak předpokládáme, došlo k upevnění konceptu liberální demokracie¹¹. Právě s třetí vlnou demokratizace také spojujeme vznik hybridních režimů jako nového typu politických režimů stojících na pomezí liberální demokracie a klasického autoritativního režimu. Samuel Huntington ve své práci vysvětluje příčiny rozpoutání třetí demokratizační vlny na základě následujících pěti změn ve společnosti:

- 1. Prohlubující se problémy legitimacy autoritářských systémů ve světě, kde se demokratické hodnoty těšily obecné popularitě, závislost legitimacy těchto režimů na jejich výkonnosti a úpadek takové legitimacy v důsledku vojenských porážek, hospodářského selhávání a ropných krizí let 1973-1974 a 1978-1979.*
- 2. Bezprecedentní celosvětový hospodářský růst šedesátých let dvacátého století, v jehož důsledku došlo v mnoha zemích ke vzestupu životní úrovně většiny obyvatel, ke zvýšení kvality vzdělání a k výraznému nárůstu počtu příslušníků městské střední třídy.*
- 3. Nápadné změny doktríny i činnosti katolické církve, které se poprvé projeví v průběhu Druhého vatikánského koncilu v letech 1963-1965, a související proměna řady národních církví z obhájců stran státu quo v odpůrce autoritářství a obhájce sociálních, hospodářských a politických reforem.*

---

¹¹ Tento závěr se opírá o výsledky výzkumu předchozí kapitoly, ve které došlo ke zjištění, že počátky využívání termínu „liberální demokracie“ v rámci komparativně-politologické debaty datujeme v druhé polovině dvacátého století, kdy byly první dvě demokratizační vlny již ukončeny.

4. *Změny v politice vnějších činitelů včetně nového postoje Evropského společenství k možnosti přijímání dalších členů, k níž došlo v šedesátých letech, zásadní změny zahraniční politiky Spojených států po roce 1974, odkdy se jejím významným prvkem stalo prosazování lidských práv a demokracie v jiných zemích, a Gorbačova dramatická změna sovětské politiky a s ní související rezignace na udržování sovětské říše, k níž došlo na konci osmdesátých let.*
5. *„Lavinový efekt“ neboli „inspirace příkladem“, jež poskytovaly první přechody k demokracii v rámci třetí vlny posilující ty, kdo v jiných zemích usilovali o podobné změny režimu, a poskytující jim vhodné modely (to vše bylo navíc ještě posíleno novými prostředky mezinárodní komunikace).* (Huntington 1991, 52-53)

Třetí vlna byla tedy důsledkem a vyvrcholením několika faktorů, které měly společně za důsledek posun skupiny nedemokratických režimů směrem k demokracii. Hlavním paradigmatem během těchto procesů bylo paradigma demokratické tranzice představené v následující části práce.

6.2 Tranzitologie

Události a procesy poslední čtvrtiny dvacátého století, které řadíme do výše definované skupiny přechodů třetí demokratizační vlny, rozdělil Thomas Carothers do sedmi kategorií, dle regionů, ve kterých se udály: 1) Pád pravicových autoritarismů v Jižní Evropě; 2) Přejít od vojenských diktatur k civilním vládám; 3) Ústup autoritarismů v části Východní a Jižní Asie; 4) Pád komunistických režimů ve Východní Evropě; 5) Rozpad Sovětského svazu a vznik 15 postsovětských republik; 6) Úpadek jednostranických režimů v mnoha částech Subsaharské Afriky; 7) Mírné liberalizační tendence v některých zemích Středního Východu. (Carothers 2002)

V období třetí vlny demokratizace dominovalo v akademických debatách tzv. tranzitologické paradigma. Carothers ve svém článku *The End of the Transition Paradigm* tento přístup kritizuje, nicméně jeho práce nám poslouží k ukotvení tranzitologického paradigmatu. Carothers představuje pět hlavních předpokladů, na kterých je tranzitologické paradigma postaveno.

- Prvním a základním je tvrzení, že každá země, která opouští diktaturu, se posouvá směrem k demokracii. Tranzitologické paradigma tedy nepřipouští jiný výsledek přechodu země z nedemokratického režimu než nastolení režimu demokratického.

- Za druhé tranzitologie předpokládá, že demokratizace má tendence rozvíjet se v přesně stanovených stádiích. Zástupci paradigmatu disponují stejnými teoretickými východisky.
- S touto posloupností souvisí i třetí předpoklad důležitosti voleb. Zastánci tranzitologického paradigmatu jsou přesvědčeni, že právě přítomnost soutěživých voleb je příčinou zahájení demokratického přechodu.
- Čtvrtý předpoklad uvádí, že v procesu tranzice nehrají roli základní podmínky, jakými jsou ekonomická vyspělost, politická historie, etnické či sociokulturní aspekty nebo další strukturální charakteristiky. Teorie tranzitologie se v tomto ohledu omezuje pouze na politické elity a jejich roli v tranzitologickém procesu.
- Závěrečný, pátý předpoklad tranzitologického paradigmatu má spočívat v tom, že třetí demokratizační vlny se týká již koherentních fungujících států. Autoři tranzitologické teorie se tak ve svém výzkumu zaměřují výlučně na s již zavedenými fungujícími institucemi nehledě na to, zda jsou tyto instituce demokratické či nikoli (Carothers 2002)

6.3 Teorie hybridních režimů

Při reflexi třetí vlny byla k definování demokracie jako politického režimu nejvíce používána teorie polyarchie Roberta Dahla a teorie minimalistické demokracie Josepha Schumpetera¹². Dahlovy a Schumpeterovy minimální požadavky však začaly být čím dál tím větším počtem autorů odmítány jako dostačující k označení politického režimu za demokracii. Třetí vlna demokratizace měla přinést nově zkonsolidované demokratické režimy, vznikly ovšem také nové politické režimy, které sice splňovaly podmínky minimalistické demokracie či polyarchie, nicméně ke konsolidaci u nich nedocházelo. Zastánci tranzitologické teorie tvrdili, že země, jež nedospěly k plné konsolidaci demokracie, se nacházejí pouze v jedné z fází nedokončené tranzice, později se však ukázalo, že tyto země se ke konsolidaci ani nepřibližovaly. Teorie tranzitologie tak byla vystavena kritice především za předpoklad, že výsledkem pádu nedemokratického režimu je zákonitě proměna na režim demokratický, dále pak v důrazu na existenci voleb, protože jak se ukázalo, element voleb splňovaly i ty režimy, které nebylo možné považovat za zkonsolidované demokracie. Na úrovni odborné debaty byl proklamován v souvislosti s neúspěchem teorie tranzice nový typ politického režimu označovaný jako režim

---

¹² Viz výše.

hybridní. Hybridním režimem byly právě ty země, které splňovaly určité znaky demokracie, avšak v důsledku absence jiných klíčových kritérií je nebylo možné za demokracie označovat. V této debatě americký politolog Fareed Zakaria označil za podmínky pro existenci režimu liberální¹³ demokracie splnění dvou složek, a to demokracie a ústavního liberalismu. Vývoj ústavního liberalismu spatřoval v obraně práv jednotlivce (právo na život, právo vlastnit majetek, svoboda slova a vyznání) v západní Evropě a Spojených státech. Ochrana právě těchto práv podle něj má vyžadovat dělbu moci ve státě, rovnost před právem, nezávislost soudního systému a odluku církve od státu. Liberální demokracie je tak režimem garantujícím občanům přirozená práva, která jsou chráněna vládou. (Zakaria 1997, 24-26) Režimy, které nesplňují požadavky ústavního liberalismu, označuje Zakaria za *neliberální demokracii*. V minulosti se však také můžeme setkat s opačnými případy, a to s politickými režimy, ve kterých nebyly naplněny demokratické předpoklady režimu, nicméně znaky ústavního liberalismu (vláda práva, soukromé vlastnictví, svoboda projevu a sdružování aj.) ano. Zajímavé v tomto ohledu je, že zatímco přítomnost ústavního liberalismu vedla k nastolení demokracie, demokracie ústavní liberalismus nepřináší. *Neliberální demokracie* tak představuje nebezpečí zejména z toho důvodu, že svoji sílu získává legitimním způsobem, jelikož splňuje prvky demokracie, ovšem zároveň sama demokracii oslabuje prostřednictvím manipulativních a diskriminačních praktik, jež jsou při vládnutí využívány. Demokracie bez liberalismu tak není pouze nedostačující, ale dokonce nebezpečná. (Zakaria 1997, 42-43)

Diamond tvrdí, že každá liberální demokracie musí být zároveň i demokracií ústavní. Právě absence ústavního ukotvení byla příčinou nestability mnoha neliberálních demokracií třetí vlny demokratizace v postkomunistickém světě. V západních společnostech se s naplněním podmínek demokracie a ústavního liberalismu můžeme setkat již po roce 1945, proto je také těžké si představit tyto dva principy odděleně. Hybridní režim se ovšem rozšířil jako termín reagující na události následující po třetí vlně demokratizace v 80. a 90. letech 20. století. Přesto jsme se již v historii samostatně jak s liberální autokracií, tak s neliberální demokracií setkali. Do konce 20. let byly téměř všechny země západní Evropy liberálními autokraciemi nebo semi-demokraciemi. Jmenovat lze také například politické režimy v 60. a 70. letech v Mexiku, Singapuru nebo v Jižní Africe. (Zakaria 1997, 26-28; Diamond 2002, 23-25)

Hybridní režimy lze označit za jakési pseudodemokracie, které splňují určité demokratické podmínky režimu vytvořením formálně demokratických politických institucí, vícestranné volební soutěže či skutečnosti autoritářské dominance. V souvislosti s třetí vlnou vznikaly tyto

---

¹³ Zakaria ve své práci upozorňuje, že jeho využití adjektiva „liberální“ směřuje k původnímu evropskému významu, který je často označován za „klasický liberalismus“.

režimy tranzicí z autoritářských režimů. Diamond ve své práci říká, že výsledkem této tranzice může být buď kýžená demokracie, nebo *liberalizovaný autoritářský režim* (tzv. dictablanda) nebo restriktivní *neliberální demokracie* (tzv. democradura). Důsledkem tohoto období tak byl vznik mnoha režimů, jež nespĺňovaly ani podmínky teorie demokracie, ani autoritarismu, Diamond proto navrhuje odlišovat *elektorátní demokracii* od demokracie liberální¹⁴, jelikož v důsledku třetí demokratizační vlny a posledních let se vytvořila velká propast mezi elektorátní demokracií a liberální demokracií, přičemž některé státy jako Rusko, Sri Lanka, Indie a jiné, mohou být klasifikovány jako demokratické režimy na základě minimální teorie demokracie, nicméně zdaleka nevyhovují podmínkám liberální demokracie. Diamond dále tvrdí, že každá liberální demokracie musí být zároveň i demokracií ústavní. Právě absence ústavního ukotvení byla příčinou nestability mnoha neliberálních demokracií třetí vlny demokratizace v postkomunistickém světě. (Diamond 1999) Podle typu stranické soutěže rozlišuje nedemokratické režimy na vícestranné, kterými mohou být *elektorátní autoritarismus*, *pseudodemokracie* či *hybrid*, a na režimy uzavřené. Elektorátní autoritarismus pak lze dělit na soutěživý a nesoutěživý (hegemonický). (Diamond 2002, 23-25)

Standard liberální demokracie začal v teorii hybridních režimů využívat i německý politolog Wolfgang Merkel, který od liberální demokracie odlišil *defektní demokracii*. Ta pozbývá některých kvalit liberální demokracie, stále je však řazena pod demokratické režimy a Merkel ji staví do opozice vůči totalitním a autoritativním režimům. Defektní demokracie se vyznačuje existencí soutěživých voleb, ovšem na rozdíl od liberální demokracie nemá garanci vlády práva a ústavní limity politické moci. Defektní demokracii lze dle dalších znaků rozlišit na *exkluzivní demokracii*, ve které určitá skupina občanů nedisponuje volebním právem, *demokracii neliberální*, která postrádá zmiňovanou vládu práva, a *demokracii doménní*, kde je značná část moci svěřena do rukou nevoleným subjektům, což způsobuje neefektivní vládu. (Merkel 1999, 8-11)

Dalším konceptem hybridního režimu demokracie je *delegativní demokracie* vytvořena Guillermo O'Donnellem, který ovšem svou teorií nereaguje bezprostředně na neúspěch tranzitologické teorie. O'Donnellova teorie zahrnuje dlouhodobější historické předpoklady, avšak stejně jako v případě některých neúspěšných zemí tranzice, *delegativní demokracie* představuje typ režimu, který splňuje minimalistické předpoklady demokracie, nicméně zároveň absentuje jinými (liberálními) požadavky, jakými jsou například konsolidace

---

¹⁴ Liberální demokracie je v pojetí Larryho Diamonda takový politický režim, který šíří svobodu, spravedlnost, transparentnost, odpovědnost a vládu práva skrze volební proces ve všech hlavních složkách vlády, soutěže a reprezentace. (Diamond 2002, 35)

demokracie či reprezentativnost. Dalším typickým znakem je (z názvu odvoditelná) delegace moci na vítěze voleb (například prezidentských), který je následně ve výkonu své funkce jen velmi málo limitován. (O'Donnell 1994, 55-56)

Někteří autoři reagovali na neúspěch teorie tranzice nikoli definicí nového politického režimu, nýbrž prostým vymezením oblasti, ve které se nově vznikající politické režimy nacházejí. Kritik tranzitologického paradigmatu Thomas Carothers uvádí, že ač se v některých zemích konsolidovala demokracie a jiné se vrátily k autoritářským režimům, většina zemí účastnících se třetí vlny demokratizace se sice zbavila diktátorského či jiného nedemokratického režimu, ovšem zároveň ani nesměruje přímo ke konsolidované demokracii a skončila tak v tzv. *šedé zóně*. Tyto země tak splňují určité demokratické atributy (typicky limitovaný politický prostor pro opozici, pravidelné volby, či demokratickou ústavu), v jiných oblastech ovšem demokratické prvky postrádají (setkáme se zde s nízkou reprezentací občanských zájmů, nízkým stupněm politické participace, korupcí, či nízkou důvěrou obyvatelstva v politické instituce). Oblast *šedé zóny* je velmi široká a pokrývá mnoho různých subtypů demokracie. Jedním z určujících znaků režimů *šedé zóny* je tzv. nezodpovědný pluralismus. Ten má sice za následek značnou politickou svobodu, pravidelné volby a střídání moci mezi různými politickými skupinami, zůstává ovšem plytkým a problematickým. (Carothers 2002, 10-11) Kromě vyhodnocení, že tyto země nespĺňují kritéria ani jednoho z cílových politických režimů (klasický autoritarismus a liberální demokracie), nelze dané země nijak více specifikovat či konkretizovat. Jejich kategorizace je tedy závislá na negativním vymezení zejména v kontrastu liberální demokracie, jelikož tyto země splňují potřebné atributy k označení za demokracii, nicméně nikoli demokracii liberální. Adjektivum liberální zde hraje tedy klíčovou roli standardu, podle kterého se pak příslušné politické režimy kategorizují.

Se stejně neurčitou oblastí hybridních režimů přichází i Andreas Schedler pod pojmem „*mlhavá zóna*“, jenž využívá pro označení prostoru mezi liberální demokracií a uzavřeným autoritarismem. V rámci této oblasti pak zavádí teorii *elektorátní demokracie* a *elektorátního autoritarismu*, přičemž oba režimy definuje prostřednictvím vymezení rozdílů mezi nimi. Oba typy se vyznačují požadavkem pravidelných voleb, ovšem každý z nich vyžaduje jiná kritéria. V případě *elektorátní demokracie* například prohrávají volby politické strany, zatímco v *elektorátním autoritarismu* prohrává volby opozice. (Schedler 2002, 40-48)

Z výše předložených teorií zabývajících se hybridními režimy můžeme snadno vyvodit závěr, že na přelomu 20. a 21. století bylo adjektivum „liberální“ v kontextu konceptu režimu liberální demokracie používáno zcela přirozeně, a to zejména v kontrastu k nově vznikajícím

pseudodemokratickým režimům. V komparativně-politologické debatě termín liberální demokracie zaujal místo obecného standardu demokratického režimu. Od této je rozdělení politických režimů na demokratické a nedemokratické nadále nedostačující, škála politických režimů se rozrostla o dříve nevyplněné prostory šedých zón a pseudodemocracií, které vyžadují podrobnější specifikaci, než tomu bylo u dřívějších podob politických režimů.

Zajímavé ovšem je, že adjektivum „liberální“ nezačalo být hojně používáno z důvodu vzniku „vyšší“ formy demokracie, která by vyžadovala tuto přidanou hodnotu ke své definici, naopak termín liberální demokracie se v takovéto podobě ukotvil až v důsledku existence hybridních režimů, na jejichž vznik bylo třeba zareagovat vytvořením obecného standardu, vůči kterému se pak budou příslušné hybridní režimy vymezovat a dále kategorizovat. Nově vzniklé politické režimy jsou označovány za demokratické na základě legitimních důvodů, jelikož splňují kritéria stanovená teorií demokracie podle R. A. Dahla či J. A. Schumpetera. Autoři teorií konkrétních typů hybridních režimů však přidávají k označení těchto demokratických režimů specifikační adjektiva, jako neliberální, elektorátní, delegativní aj. Reakcí západních zemí tak bylo také přidání adjektiva „liberální“ za účelem odlišení tohoto typu režimu od nově vznikajících democracií, které ovšem nesplňují liberální požadavky.

6.4 Konsolidovaná demokracie

Po úspěšném tranzitologickém procesu dochází ke vzniku nových demokratických režimů. Abychom mohli o těchto režimech hovořit jako o demokratických, je třeba splnění tří demokratizačních fází dle Huntingtona¹⁵ – liberalizace, demokratizace a konsolidace, přičemž poslední dvě zmíněné fáze mají často tendence se překrývat, takže konsolidace režimu začíná ještě v období probíhající demokratizace¹⁶. Konsolidace je pro tento proces klíčová, protože právě až v situaci, kdy je režim stabilní, zkonsolidovaný, můžeme o něm hovořit jako o režimu demokratickém. Definovat konsolidaci demokracie je však stejně obtížný úkol jako definovat samotnou demokracii. Ačkoli je tento pojem konkrétnější a značně mladší než pojem demokracie, neexistuje žádný obecný koncept definující konsolidaci. Jednotliví autoři často definují konsolidaci skrze kritéria, jejichž naplnění je vyžadováno k tomu, abychom mohli o demokratickém režimu hovořit jako o zkonsolidovaném. (Merkel 1998, 36)

---

¹⁵ Vizte kap. 6.1 Vlny demokracie.

¹⁶ Proti této tezi se vymezují autoři Schedler a Linz a Stepan, kteří stanovují, že proces konsolidace může začít až teprve v momentu, kdy je demokratická fáze tranzice úspěšně ukončena (Vizte Schedler 1997; Linz a Stepan 1996).

Některé definice jsou jednoduché, jako například definice Adam Przeworského, který považuje politický režim za konsolidovanou demokracii v případě, že předmětný institucionální systém představuje ‘jediného hráče v aréně’. (Merkel 1998, 37) Blanka Říchová vyžaduje v konsolidované demokracii fungující občanskou společnost nezávislou na státu. V tomto režimu také nesmí být žádné politické skupiny snažící se dosáhnout svých cílů pomocí násilí. Ve společnosti panovat shoda občanů a politických elit na tom, že pouze demokratické instituce a procesy představují legitimní formu naplňování politických cílů. (Říchová 2007, 83) Andreas Schedler ve své teorii klade důraz na dvě dimenze zkoumání demokratické konsolidace. Pro definici demokratické konsolidace je klíčový jednak samotný politický režim, který zkoumáme a dále politický režim, kterého chceme dosáhnout, či se mu naopak vyvarovat. Pro svou teorii pak vymezuje čtyři typy politických režimů, a to autoritarismus¹⁷, elektorátní demokracii¹⁸, liberální demokracii¹⁹ a vyspělou demokracii, přičemž tyto režimy také určují podobu demokratické konsolidace, kde Schedler předkládá pět cílů procesu – vyhnout se pádu demokracie, vyhnout se demokratické erozi, dokončení demokracie, prohloubení demokracie, institucionalizace demokracie.

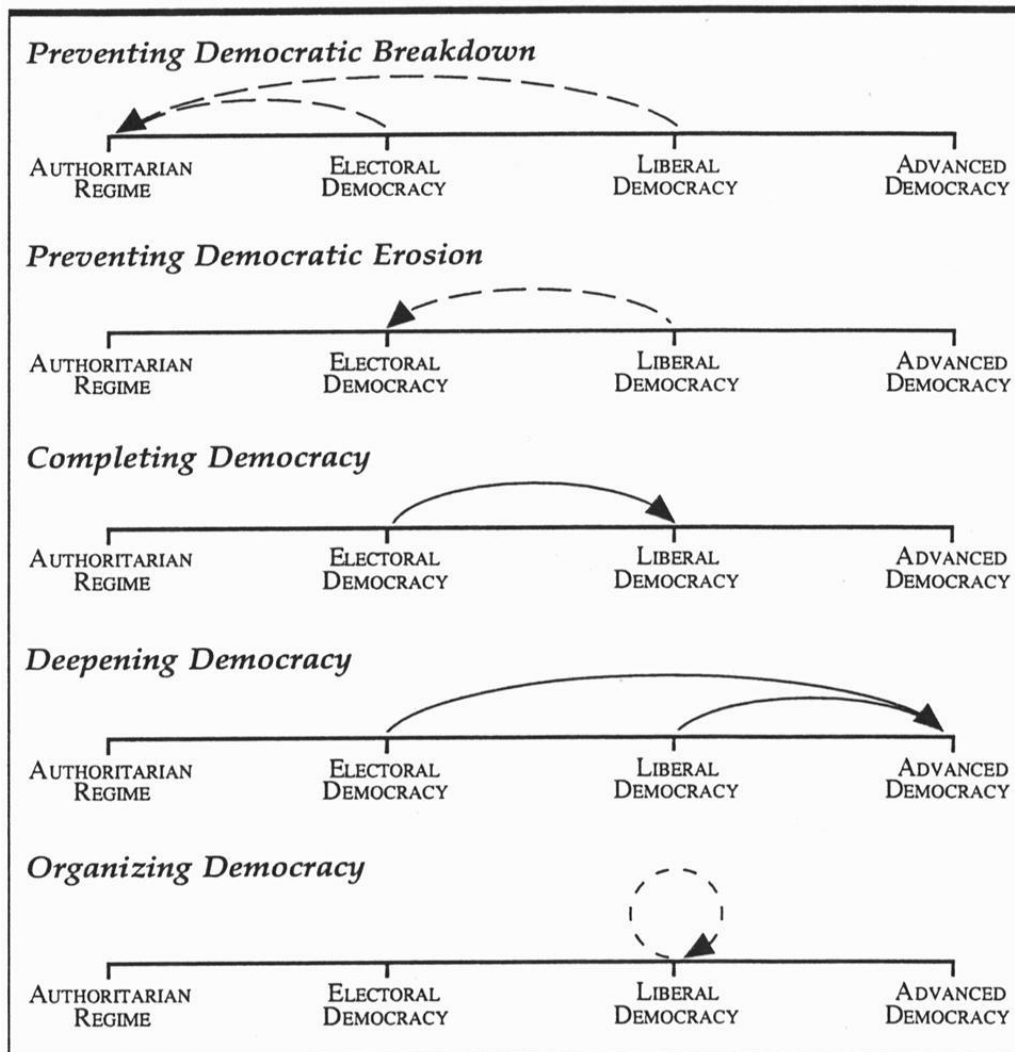
---

¹⁷ Schedler pracuje s teorií autoritarismu jako s kategorií zahrnující všechny nedemokratické režimy, nikoli pouze konkrétní subkategorii autoritářského režimu.

¹⁸ Do této kategorie jsou zahrnuty veškeré režimy, které nesplňují některý z atributů liberální demokracie a nachází se tak v „prostoru“ mezi autoritarismem a liberální demokracií (Schedler 1997) – obdoba hybridních režimů.

¹⁹ Schedler vymezuje liberální demokracii na základě teorie polyarchie Roberta A. Dahla jako politický režim naplňující kritéria občanských a politických práv a férových, soutěživých a všeobecných voleb (Schedler 1998).

Tabulka č. 1

(Schedler 2001, 152)

Podle toho, jaký je náš cíl, pak Schedler dělí konsolidaci na pozitivní, neutrální a negativní. Pozitivní konsolidace směřuje k „vylepšení“ demokratického režimu, zatímco negativní konsolidace si klade za cíl vyhnout se demokratické regresi. Mezi těmito koncepty se pak nachází neutrální koncept, jenž směřuje k institucionalizaci demokracie. (Schedler 1997, 17)

Z předložené tabulky můžeme vyčíst, že vyjma prohlubování demokracie, kdy se politický režim snaží přiblížit vyspělé demokracii, je vždy cílovým režimem režim liberální demokracie, a to jak v případě její ochrany (prevence před pádem či erozí), tak v případě jejího dosažení (dokončení, institucionalizace). V typologii se sice objevuje kategorie vyspělé demokracie, tato ovšem představuje ideální typ režimu, kterého nelze dosáhnout. Schedler tuto kategorii předkládá zejména proto, že je toho názoru, že konsolidovaná demokracie nepředstavuje typ politického režimu, nýbrž proces. Jelikož žádný demokratický režim není dokonalý,

konsolidace jakožto upevňování případně prohlubování režimu přichází v úvahu vždy. Nemůžeme tedy o nějakém politickém režimu říct, že je plně konsolidovaný. (Schedler 2001, 162)

Tímto výrokem Schedler poněkud pozměnil nazírání na konsolidovanou demokracii. Z cíle se náhle stává cesta a výsledkem tedy stále zůstává demokracie liberální, kterou lze procesem konsolidace nadále přibližovat typu vyspělé demokracie. Kritériem dělícím pak následně tyto režimy, tedy více či méně konsolidované liberální demokracie je pak míra kvality demokracie, která určuje, na jaké úrovni konsolidace se ten který režim liberální demokracie nachází.

7. Současné trendy ve využívání adjektiva „liberální“

Významovou proměnu adjektiva „liberální“ na úrovni komparativně-politologické debaty v druhé polovině dvacátého století jsme objasnili v předchozí kapitole. Předešlá část výzkumu se zabývala otázkou, jak se měnil význam a forma využití adjektiva „liberální“, v této části výzkumu se zaměříme na jeho vnější využití, jinými slovy, budeme zkoumat, v jaké podobě a v jakém kontextu je adjektivum „liberální“ využíváno v oblasti komparativně-politologické debaty.

Nejprve se zaměříme na varianty adjektiva „liberální“ plynoucí ze vzniku hybridních režimů a dále se podrobíme zkoumání adjektiva „ústavní“ a „konsolidovaný“ v souvislosti s liberální složkou demokracie.

7.1 Liberální demokracie x Liberální autokracie x Neliberální demokracie

V důsledku oddělení výrazů „liberální“ a „demokracie“ se posuneme ke zkoumání dalších režimů, jako liberální autokracie či neliberální demokracie, které spojuje naplnění pouze jednoho „balíčku“ svobod, ať již demokratického či liberálního. Tímto se tedy přesunu ke komparaci jednotlivých režimů operujících s adjektivem „liberální“ a roli tohoto adjektiva v představených režimech.

V předchozí kapitole jsme se zabývali obdobím demokratické tranzice spojeným s třetí demokratizační vlnou a následnou konsolidací nových demokracií. Některé neúspěšné konsolidace měly za následek vznik hybridních režimů, které představují „šedou zónu“ mezi demokracií a autoritarismem. Ačkoli zatím nebyla oficiálně identifikována třetí protivlna, některé země účastníci se třetí vlny demokratizace tento proces nedokončily (avizovanou konsolidací režimu) případně se navrátily zpět směrem k režimu autokratickému. O třetí protivlně oficiálně nehovoříme proto, že události následující po třetí demokratizační vlně neodpovídají charakteru předchozích dvou protivln. V případě prvních dvou protivln se jednalo o přechody od demokracie zpět k autoritářskému režimu. Problémy po třetí demokratizační vlně však souvisí pouze s nedokončenou konsolidací režimu. Výsledkem proto jsou diskutované hybridní režimy nacházející se mezi autokracií a liberální demokracií. Tyto režimy pak obecně dělíme dle kritérií demokratického a liberálního aspektu režimu, přičemž v zásadě je dodržován pouze jeden balíček těchto hodnot a druhý je nějakým způsobem porušován či zcela absentuje. Podle toho, jaké hodnoty jsou v politickém režimu dodržovány a jaké ne, dělíme vzniklé politické režimy na liberální autokracie a neliberální demokracie. (Huntington 1991, 278-283)

Režimy liberální autokracie v zásadě obsahují autokratickou složku či složky (absence voleb, žádná kontrola nebo omezení exekutivy a další), čímž se řadí mezi autoritářské režimy, ovšem zároveň splňují i kritéria typická pro liberální politické režimy (respektování politických a občanských práv a svobod). Touto kombinací tedy vznikají politické režimy liberální autokracie. (Davenport 2000) Dle Diamonda se však jedná o pouhou iluzi, jelikož v dnešní době dostupného vzdělání a rozšířeného volebního práva, není možná existence autokratického politického režimu, který by bylo možno klasifikovat jako „liberální“. (Diamond 1999, 3-6)

Ačkoli je Diamond přesvědčený, že v dnešní moderní době není možné nastolení liberálního autokratického politického režimu, případ současného Maďarska je horkým kandidátem na přechod od neliberální demokracie k autoritářskému²⁰ modelu vládnutí. Pod vedením Viktora Orbána prošlo Maďarsko fází neliberální demokracie, kdy byl dodržen požadavek pravidelných voleb (ačkoli značně zmanipulovaných voleb), které ustanovily do funkcí úředníky zneužívající moc na úkor ústavně-liberálních zásad. Režim tedy bylo možno klasifikovat jako demokratický (na základě konání voleb), avšak nikoli ústavně-liberální. Zhruba kolem roku 2014 však Viktor Orbán začal opouštět tuto politiku neliberální demokracie a začal naopak ohrožovat hodnoty demokratické. Na základě typologie tak míří nejspíše směrem ke kompetitivnímu autoritarismu. (Bozoki 16)

Jedním z výjimečných případů dlouhodobě fungujícího režimu liberální autokracie byl až do roku 1997 Hong Kong, ve kterém se celých sto padesát let neuskutečnily žádné volby, které by bylo možné definovat jako volby skrze demokratické hodnoty. Z hlediska ústavně-liberálních hodnot se však jednalo o ukázkový příklad ochrany základních občanských práv, spravedlivého soudnictví a byrokracie. (Zakaria 1997) I přes nedodržování demokratických zásad byl tento režim některými autory považován za vhodný systém vlády a například Fareed Zakaria vyhodnotil, že režim liberální autokracie je vhodnější a méně nebezpečný než hybridní režim neliberální demokracie. Problém neliberální demokracie je spojeno s rychlým a nedokonalým nastolením demokracie prostřednictvím svobodných voleb, které ovšem není následováno vládou dle ústavně-liberálních požadavků. V těchto zemích pak dochází k rozsáhlému porušování základních lidských práv a občanských svobod. Hlavním nebezpečím, které neliberální demokracie představují, je legitimita vlády získaná právě skrze pravidelně všeobecné a více či méně svobodné volby. Záleží pak na jednotlivých režimech, v jaké míře dochází k porušování ústavně-liberálních hodnot. Počet neliberálních demokracií se ovšem

---

²⁰ Nutno však dodat, že nikoli liberálnímu. Nejedná se tedy o hybridní režim, nýbrž o režim čistě autoritářský, ve kterém je porušována jak demokratická, tak liberální složka práv a svobod.

stále rozrůstá a jejich tendence liberalizace je bohužel velmi slabá, a naopak dochází k prohlubování porušování liberálních hodnot. (Zakaria 1997)

Ve světě můžeme najít několik příkladů legitimně ustanovených vůdců, kteří následně během své vlády narušovali ústavně-liberální standardy liberální demokracie. Můžeme tak jmenovat například běloruského prezidenta Alexandra Lukašenka, peruánského prezidenta Alberta Fujimoriho či argentinského prezidenta Carlose Menemu, který během svého působení v prezidentském úřadě vydal téměř tři sta prezidentských dekretů. K porušení ústavně – liberálních hodnot došlo i v případě kirgizského prezidenta Askara Akajeva, který během svého funkčního období navrhl posílení svých pravomocí prostřednictvím referenda, které také dopadlo v jeho prospěch a sám tak jmenoval všechny vysoké úředníky vyjma předsedy vlády. Postavu předsedy vlády však navrhoval parlamentu a pokud ten třikrát zamítl jeho návrh, mohl ho prezident rozpustit. Usurpace moci byla také více než běžná ve státech bývalého Sovětského svazu či zemích Latinské Ameriky. (Zakaria 1997)

Význam adjektiva „liberální“ je v období existence politických režimů liberální autokracie a neliberální demokracie plně ukotven v kontextu „balíčku“ ústavně-liberálních hodnot a zásad. Během zkoumání těchto hybridních režimů se tak již nezaměřujeme na to, v jakém významu je zkoumané adjektivum představený, nýbrž, zda jsou splněny podmínky jeho existence či nikoli. Výchozím bodem pro případný výzkum konkrétních politických režimů by tak byla konceptualizace základního „balíčku“ ústavně-právních kritérií a na základě aplikace těchto kritérií na zkoumaný politický režim by bylo možné rozhodnout, do jaké kategorie zkoumaný režim přísluší.²¹ V tomto období však již adjektivum „liberální“ nespojujeme s ideologickými hodnotami liberalismu, jako tomu bylo ještě před vznikem hybridních režimů a nedemokratických režimů využívajících adjektivum „liberální“.

7.2 Liberální demokracie x Ústavní demokracie x Konsolidovaná demokracie

Jak bylo v této práci již několikrát uvedeno, v průběhu let dochází v rámci režimu liberální demokracie k proměně významu jak adjektiva „liberální“ tak substantiva „demokracie“. Jak uváděl Bozoki²² – liberální demokracie je nekonečným procesem prohlubování a zdokonalování společně sdílených a stanovených hodnot. Hodnoty, které jsou vyžadovány jako kritérium

---

²¹ Ve výzkumu by tak mohla být využita prakticky stejná metoda jakou používá americká organizace Freedom House k měření svobody v rámci politických režimů.

²² Blíže vizte - BOZOKI, Andras. Liberal Autocracy [online]. In: . Council of European Studies At: Philadelphia, USA, 2016 [cit. 2019-05-02]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/301682817_Liberal_Autocracy.

existence režimu liberální demokracie lze rozdělit do dvou skupin, a to do skupiny demokratických hodnot a do skupiny liberálních hodnot. Liberální hodnoty jsou zaměřeny na svobodu jednotlivce a jeho autonomii v rámci společnosti. Někteří autoři však tuto skupinu ještě dále specifikují a k adjektivu „liberální“ přidávají ještě hodnotu „ústavní“²³. Ústavní hodnoty jsou odvozené od konceptu, konstitucionalismu představeného zastánci klasického liberalismu.

Konstitucionalismus představuje jeden z klíčových pilířů klasického liberalismu, jelikož je založen na omezení vlády potažmo veřejné moci. Někteří autoři využívají jako synonymum slovo ústavní. Sám slouží jako prostředek v zajištění minimálního státu, jenž je cílem klasických liberálů. Jedním z hlavních zastánců klasického liberalismu byl rakouský filosof Friedrich August von Hayek. Hayek říká, že ideologie liberalismu se dostává do konfliktu s demokracií reprezentující takovou formu vlády, kde má vůle většiny nelimitovanou moc nad kteroukoli oblastí. Klasičtí liberálové sice nejprve odmítali existenci státního zřízení, následně však vyhodnotili, že z hlediska ochrany základních svobod jednotlivce a zajištění důrazu na individualitu občanů, představuje demokracie nejvhodnější politický režim. V rámci implementace liberálních hodnot do režimu demokracie tak vznikl termín „liberální konstitucionalismus“ případně „konstitucionální liberalismus“²⁴, jehož cílem je institucionální zajištění svobody jednotlivce a ochrany individuálních svobod ústavou. (Vanberg 2011)

Adjektivum „ústavní“ tak rozšiřuje kritéria požadovaná pro označení režimu liberální demokracie o institucionální zajištění svobody jedince a právního státu. Tímto dalším elementem se potvrzuje výrok Andrase Bozokiho o nekonečném procesu upevňování hodnot liberální demokracie. V rámci politických režimů označovaných jako liberální demokracie bychom mohli dále rozlišovat nejen splnění kritérií pro označení režimu za liberálně demokratický, ale i míru naplňování těchto požadavků.

Měřením kvality demokracie se zabývá americká organizace Freedom House, který ve své každoroční zprávě podrobí zkoumání vybrané země světa a za pomoci několik kritérií určuje jejich míru kvality demokracie. Freedom House rozděluje oblasti zkoumání míry kvality demokracie do sedmi kategorií:

1. Národní demokratická vláda – stabilita, efektivita a nezávislost národní vlády
2. Volební proces – volby exekutivní a legislativní složky moci, volební proces a participace

---

²³ Adjektivum „ústavní“ je v zahraničních dílech označováno slovem „constitutional“, což někteří autoři překládají do češtiny výrazem „konstitucionální“. V této práci je však pracováno s verzí adjektiva „ústavní“.

²⁴ Někteřími autory využíván termín „ústavní liberalismus“.

3. Občanská společnost – růst nevládních organizací, účast zájmových skupin na politickém procesu, hrozba ze strany antidemokratických či extrémistických skupin
4. Nezávislá média – svoboda tisku, obtěžování novinářů, nezávislost tisku
5. Místní demokratická vláda – kompetence, volby, transparentnost místních autorit
6. Nezávislost a systém soudnictví – ochrana lidských práv, nezávislost soudců, garance rovnosti před zákonem, zacházení s obviněným, výkon soudních rozhodnutí
7. Korupce – vnímání veřejností, střet zájmů, úspěšnost antikorupčních opatření (Freedom House 2019)

V každé z kategorií je vybraná země hodnocena body na stupnici od 1 do 7 s tím, že nižší číslo představuje vyšší demokratický progres. Dle celkových výsledků výzkumu jsou pak země rozděleny dle hodnot, jaké jim byly poté doručeny, do následujících kategorií:

- 1.00-1.99 – Konsolidovaná demokracie - Tyto režimy zahrnují nejlepší možné politiky a praktiky
- 2.00-2.99 – Liberální demokracie – Nejlepší politiky a praktiky téměř vtěleny. Většinou se ztrátou bodů souvisí problematika korupce.
- 3.00-3.99 – Semi-konsolidovaná demokracie – Země spadající do této kategorií jsou elektorátními demokraciemi, které splňují vcelku vysoké standardy výběru národních lídrů, nicméně vykazují určité slabosti v ochraně politických práv a občanských svobod.
- 4.00-4.99 – Tranzice nebo hybridní režimy – Jedná se většinou o elektorátní demokracie splňující minimální standardy v oblasti výběru národních lídrů. Demokratické instituce jsou slabé
- 5.00-5.99 – Semi-konsolidované autoritářské režimy – Snaží se zakrýt autoritarismus případně spoléhají na externí síly
- 6.00-7.00 – Konsolidovaná autoritativní – uzavřené společnosti, ve kterých diktátoři brání politické soutěži a pluralismu a jsou zodpovědní za porušování základních politických, občanských a lidských práv. (Freedom House 2018)

Freedom House využívá těchto kategorií pro zařazení jednotlivých politických režimů na základě jejich dodržování výše uvedených požadavků. Vedle zkoumání míry kvality demokracie se americká organizace Freedom House zaměřuje také na zkoumání svobody ve světě, respektive za pomoci kritérií politických práv a občanských svobod Freedom House určuje, nakolik je předmětný politický režim svobodný. Jak bylo uvedeno, kritéria pro zkoumání míry svobody politického režimu jsou politická práva a občanské svobody. Na základě výše uvedeného výzkumu režimu liberální demokracie jsme zjistili, že abychom mohli

režim označit za liberální demokracii, je třeba naplnění obou požadovaných složek, a tedy složky demokratické a složky liberální. Klíčovým aspektem naplnění demokratických hodnot režimu je existence pravidelných všeobecných soutěživých voleb a garance práv s nimi souvisejícími, jinými slovy, garance politických práv. Liberální složka režimu se zaměřuje na svobodu jednotlivce uvnitř společnosti, a to z hlediska pozitivního i negativního přístupu. Jednotlivec tak musí disponovat sadou základních lidských svobod, které ho chrání před zásahy ze strany státu či jiných občanů a které mu pomáhají v seberealizaci uvnitř společnosti.

Na základě výše uvedeného můžeme tedy vyhodnotit určitý stupeň korelace mezi režimem liberální demokracie a mírou svobody politického režimu. Jinými slovy, jestliže politický režim naplňuje požadavky liberálních a demokratických zásad k existenci liberální demokracie, pak by měl být také vyhodnocen jako svobodný ze strany měření organizace Freedom House. Samozřejmě je třeba brát v potaz, že měření Freedom House se zaměřuje také na míru svobody případně míru konsolidace ve státě. To potvrzuje Schedlerovo prohlášení o tom, že konsolidace je nikoli cíle, nýbrž cestou a nelze žádný režim označit za plně konsolidovaný. S tímto výrokem se autorka práce ztotožňuje a troufá si tvrdit, že z obdobného hlediska lze nazírat i na režim liberální demokracie. Jak uvedl Bozoki ve své práci o liberální autokracii²⁵, liberální demokracie neznamena absenci porušování politických práv a občanských svobod, nýbrž schopnost tyto problémy řešit liberálně-demokratickou cestou prostřednictvím společně sdílených hodnot. Také můžeme tedy vyhodnotit, že politický režim je liberální, stejně tak jako můžeme vyhodnotit, že politický režim je konsolidovaná demokracie, pokud jsou splněny požadované náležitosti, nelze však uzavřít, že politický režim je plně konsolidovaný či stoprocentně liberálně-demokratický. Z toho důvodu patrně ve své typologii využil Schedler kategorii „vyspělé demokracie“, které sice nelze dosáhnout, nicméně stále může probíhat snaha o naplnění jejich ideálů a režimu se přibližovat.²⁶

---

²⁵ Blíže vizte - BOZOKI, Andras. Liberal Autocracy [online]. In: . Council of European StudiesAt: Philadelphia, USA, 2016 [cit. 2019-05-02]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/301682817_Liberal_Autocracy.

²⁶ Blíže vizte - SCHEDLER, Andreas. What Is Democratic Consolidation?. The global divergence of democracies / edited by Larry Diamond and Marc F. Plattner. Baltimore: Johns Hopkins University Press, c2001, s. 149-167. ISBN 0-8018-6842-4.

8. Závěr

V této diplomové práci bylo zkoumáno adjektivum „liberální“ v kontextu komparativně-politologických debat o konceptu liberální demokracie. Přestože je téma liberální demokracie vzbuzuje ve společnosti často nevysvětlitelné vášně, význam tohoto pojmu je v dnešní společnosti poněkud opomenut. Nejen, že demokracie a svoboda je v současnosti standardem, který již nepřináší lidem uspokojení, dochází nadto i k rozsáhlé kritice současných politických režimů. Politický režim liberální demokracie prochází v současné době krizí. Tato krize je způsobena především spokojeností, nebo spíše nespokojeností občanů žijících právě v liberálně-demokratických společnostech. Na téma liberální demokracie vychází v dnešní době mnoho publikací, které často kritizují tento politický režim stran obsažení adjektiva „liberální“. Autorka textu je proto přesvědčená, že adjektivum „liberální“ by mělo být podrobena výzkumu z dnešního moderního pohledu, jelikož jeho význam se v literatuře za dobu své existence značně proměnil. Autorka je proto toho názoru, že bylo třeba objasnit, jaký význam adjektivum „liberální“ představuje a jak se tento význam v čase proměnil, a to zejména v kontextu akademických debat, které jsou stěžejní pro významové objasnění tohoto konceptu. Diplomová práce tak vycházela převážně z odborné literatury, a to z velké části z literatury zahraniční, která je v této oblasti zdrojově bohatší než literatura česká. Z hlediska teritoriálního se však práce nijak neomezovala a vycházela tak z veškerých relevantních odborných knih a článků. Z hlediska časového byla práce ohraničena dolní hranicí počátku dvacátého století, přičemž v rané fázi dvacátého století bylo podrobena zkoumání jen nepatrné množství odborných prací, jelikož v té době literatura se zkoumaným konceptem liberální demokracie ještě nepracuje. Horní hranice výzkumu stanovená nebyla, ovšem vzhledem k charakteru práce a zaměření výzkumných otázek bylo podrobena výzkumu především literatura vznikající v období druhé poloviny dvacátého století a dále na přelomu dvacátého a dvacátého prvního století. Práce si nekladla ambice postihnout současné trendy v komparativně-politologické diskuzi, tudíž absence aktuálních zdrojů práci nijak neškodilo. Co se týče dostupnosti zdrojů, nasetkala se autorka při psaní práce s žádnými velkými komplikacemi, jelikož byly převážně zkoumaná díla představující základní komparativně-politologický fundament. Díla byla vybírána mimo jiné také v závislosti na frekvenci jejich citovanosti, a tudíž byla většina literatury volně dostupná.

Většina zemí dnešní doby, o kterých mluvíme jako o demokraciích, jsou ve skutečnosti klasifikovány jako demokracie liberální. Adjektivum „liberální“ nebylo však využíváno v konotaci s demokracií odjakživa, naopak byly doby, kdy si liberalismus a demokracie

vzájemně odporovaly. Ačkoli je demokracie značně starším pojmem, se kterým se setkáváme poprvé již ve starověkém Řecku než liberalismus, který přichází do povědomí až v 17. století, oba pojmy se od svých počátků velmi proměnily. A neproměnily se pouze samostatně, nýbrž i společně v období, kdy jejich spojení již reprezentovalo svébytný politický režim.

Dnes je spojení těchto dvou konceptů natolik rozšířené a automatické, že se lidé pozastaví spíše ve chvíli, kdy politický režim demokracie nespojujeme s adjektivem „liberální“. Přestože je spojení „liberální demokracie“ obecně známým a používaným pojmem, jen málokdo je schopný říci, co vlastně adjektivum „liberální“ v této konotaci znamená a od kdy datujeme využívání tohoto adjektiva ke specifikaci politického režimu.

Právě touto problematikou se zabývala předložená diplomová práce s názvem ‚Adjektivum „liberální“ v komparativně-politologickém výzkumu demokracie jako typu režimu‘. Diplomová práce se zabývala adjektivem „liberální“ v kontextu konceptu režimu liberální demokracie, přičemž si dávala za cíl zmapovat komparativně-politologickou debatu zabývající se touto problematikou.

Tato práce nejprve vymezila teoretické ukotvení klíčových konceptů, se kterými pak bylo i nadále pracováno. Těmito koncepty byly – liberalismus, demokracie a konečně liberální demokracie. Ačkoli je práce svým charakterem specifická natolik, že není vhodné tyto pojmy dále konceptualizovat, autorka je přesvědčená, že alespoň jejich teoretické vymezení slouží ke snazšímu uchopení tématu a lepší orientaci v následném výzkumu. Po představení teoretických konceptů se práce zaměřila již na výzkum předkládaných konceptů. Nejprve byl předložen vztah liberalismu jako politické ideologie a demokracie jako politického režimu pouze za účelem zjištění, v čem se dané koncepty liší a v čem jsou naopak kompatibilní. Jelikož jsou někteří autoři přesvědčeni, že liberalismus a demokracie jsou pojmy vzájemně se vylučující, představila dále autorka kapitolu mapující debatu o liberální demokracii a jejího fungování. Pátá kapitola představovala stěžejní část výzkumu, jelikož zde byly představeny tituly, které pak byly následně podrobeny zkoumání prostřednictvím metody obsahové a diskurzivní analýzy. Metoda diskurzivní analýzy byla využita i v šesté kapitole, která se zabývala upevnění konceptu liberální demokracie v souvislosti s teorií vln demokratizace a následným vznikem hybridních režimů. Závěrečná kapitola se pak zabývala adjektivem „liberální“ v konotaci s různými politickými režimy a zejména pak z hlediska toho, v jaké podobě a v jakém kontextu je adjektivum „liberální“ využíváno v oblasti komparativně-politologické debaty.

Nejprve jsme zkoumali varianty adjektiva „liberální“ plynoucí ze vzniku hybridních režimů, kde kapitola představila koncept liberální autokracie a neliberální demokracie, a dále jsme

podrobili zkoumání adjektiva „ústavní“ a „konsolidovaný“ v souvislosti s liberální složkou demokracie.

Výzkumné otázky zněly následovně:

- **V jaké době a u kterých autorů hledat počátek používání pojmu „liberální demokracie“ v komparativně-politologickém výzkumu?**

Hlavní výzkumná otázka byla zodpovězena v kapitole 5.1 Demokracie v „předliberálním“ období aneb poznámky k původu pojmu liberální demokracie. V této části práce jsme zjistili, že na úrovni komparativně-politologických debat se začalo pracovat s termínem „liberální demokracie“ již v 60. letech. Prvními zkoumanými autory, kteří se tímto konceptem zabývali byli G. Sartori a C.B. Macpherson. Přestože nelze určit, zda se jedná skutečně o první využití pojmu „liberální demokracie“ v kontextu komparativně-politologických debat, autorka tuto část výzkumu hodnotí jako úspěšnou vzhledem k původní premise, že se tento termín začal objevovat až v 80. letech 20. století.

Výzkum předložené diplomové práce začínal právě výzkumem této kapitoly, autorka je přesvědčena, že výzkum původu adjektiva „liberální“ představuje klíčový element pro další zkoumání tohoto pojmu. Jelikož se jednalo o práci na bázi kvalitativního výzkumu, nebylo možné obsáhnout větší množství dat. Vzhledem k charakteru práce však představoval kvalitativní výzkum vhodnější volbu, jelikož bylo třeba lidského elementu k pochopení zkoumaných teorií a konceptů. Ačkoli tedy byl původ pojmu „liberální“ hledán za pomoci obsahové analýzy, lidský faktor a pochopení tématu bylo klíčové pro další výzkum práce a pro zodpovězení navazujících vedlejších otázek.

Na hlavní otázku navazovaly tři otázky vedlejší:

- **Jaký význam zastupuje adjektivum „liberální“ v konceptu liberální demokracie?**

V počátcích svého využívání (a tedy v období druhé poloviny 20. století, konkrétně během 70.-90. let 20. století) byl význam adjektiva „liberální“ odvozován čistě v kontextu zásad politické ideologie liberalismu. V tomto období tak koncept liberální demokracie skutečně představoval spojení liberalismu a demokracie. Autoři ve svých teoriích dokonce odkazují i na klasické filozofy, jako Johna Locka či Thomase Hobbesa a jejich teorie. Stejně tak je i využíváno teorií pozdějších moderních liberálů jako například J. S. Milla.

V dnešní době se význam adjektiva „liberální“ posunul od klasických liberálních hodnot k ústavně-liberálním hodnotám a jeho spojení s politickým režimem demokracie tak evokuje naplnění jednak ústavně-liberálních kritérií a jednak demokratických kritérií režimu.

V této části výzkumu byla využita diskurzivní analýza, pro kterou bylo stěžejní pochopení předložených konceptů a autorka zde mohla tedy využít informace a znalosti nabyté z předchozí části výzkumu.

- **Jakou proměnou prošel od první poloviny 20. století do počátku století 21. komparativně-politologický diskurz v kontextu debat o konceptu liberální demokracie?**

Charakter proměny byl nastíněn již v odpovědi na druhou výzkumnou otázku, a to v tom smyslu, že v počátcích využívání adjektiva „liberální“ byl tento termín vykládán výlučně v souvislosti s ideologickým zaměřením, kdežto později byl již termín konotován nikoli v rámci ideologie liberalismu, nýbrž jako soubor liberálních kritérií, které je třeba naplnit pro kategorizaci režimu jako liberální demokracii. K definitivní proměně a upevnění významu adjektiva „liberální“ došlo v období vzniku hybridních režimů, vůči kterým se liberální demokracie vymezovala a došlo tak k definitivnímu upevnění adjektiva „liberální“ v kontextu konceptu režimu liberální demokracie.

- **Jak se liší význam adjektiva „(ne)liberální“ v kontextu konceptů režimů „liberální demokracie“, „liberální autokracie“ a „neliberální demokracie“?**

Koncepty liberální demokracie, neliberální demokracie a liberální autokracie vychází ze společného přístupu k adjektivu „liberální“, a to s jeho požadavkem splnění ústavně-liberálních náležitostí k označení režimu jako „liberální demokracie“. Druhou složkou požadavků k tomuto označení je pak složka demokratická. Předložené a zkoumané hybridní režimy jsou za hybridní označovány v tom smyslu, že u nich absentuje právě jedna z uvedených složek liberální demokracie.²⁷ V případě neliberální demokracie tak jsou v rámci politického režimu dodržované demokratické hodnoty a zásady, chybí však garance ústavně-liberálních hodnot. Naopak v politickém režimu liberální autokracie jsou ústavně-liberální hodnoty dodržovány a občané tak disponují občanskými svobodami, politický režim však nenaplnuje požadavky demokratického režimu.

Předložená diplomová práce spočívala ve výzkumu komparativně-politologických debat zabývajících se adjektivem „liberální“ v kontextu konceptu politického režimu liberální demokracie. Koncept liberální demokracie byl podroben zkoumání jednak jako celek a jednak

---

²⁷ V případě absence obou hodnotových složek bychom politický režim klasifikovali jako klasický autoritarismus.

byl v jednotlivých částech práce rozdělen na liberální a demokratickou složku, které byly dohromady i samostatně podrobeny dalšímu zkoumání. Práce si dala za cíl odpovědět na čtyři výzkumné otázky, přičemž jedna z nich byla hlavní a na tu následně navazovaly tři otázky vedlejší. Autorce práce se podařilo zodpovědět všechny čtyři předložené otázky, které představovaly hlavní cíl výzkumu. Výsledkem výzkumu je tedy kromě zodpovězení stanovených výzkumných otázek přínos do akademické debaty v podobě následujících zjištění:

- Počátky používání adjektiva „liberální“ v komparativně-politologickém výzkumu demokracie jako typu režimu datujeme do druhé poloviny dvacátého století, konkrétně pak do období 60. let, což je (k překvapení autorky) o dost dříve, než nastaly události třetí vlny demokratizace a následného vzniku hybridních režimů.
- Ačkoli byl zkoumaný termín použit poprvé v období 60. let, k jeho ukotvení v kontextu akademických debat došlo až právě v souvislosti se vznikem zmiňovaných hybridních režimů.
- V tomto období se také proměňuje významový kontext adjektiva „liberální“, který se posouvá od ideologie liberalismu směrem ústavním a občanským svobodám v rámci politického režimu

9. Zdroje

BOBBIO, Norberto. *Liberalism and democracy*. London: Verso, 2005. *Radical thinkers*. ISBN 1-84467-062-7.

BOLLEN, Kenneth. *Liberal Democracy: Validity and Method Factors in Cross-National Measures*. *American Journal of Political Science*. 1993, 37(4). DOI: 10.2307/2111550. ISSN 00925853. Dostupné také z: <https://www.jstor.org/stable/2111550?origin=crossref>.

BOZOKI, Andras. *Liberal Autocracy* [online]. In: . *Council of European Studies* At: Philadelphia, USA, 2016 [cit. 2019-05-02]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/301682817_Liberal_Autocracy.

CABADA, Ladislav, Jakub CHARVÁT a Ondřej STULÍK. *Současná komparativní politologie: klíčové koncepty*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2015. ISBN 978-80-7380-577-7.

CAROTHERS, Thomas. *The End of the Transition Paradigm*. *Journal of Democracy*. 2002. Vol. 13, No. 1, pp. 5-21. Dostupné z: <https://www.journalofdemocracy.org/wp-content/uploads/2012/02/Carothers-13-1.pdf>

CHAN, Sylvia. *Liberalism, democracy, and development*. New York: Cambridge University Press, 2002. ISBN 05-210-0498-5.

DAHL, Robert A. *A preface to democratic theory*. Chicago: University of Chicago Press, c1956. Charles R. Walgreen Foundation lectures. ISBN 02-261-3426-1.

DAHL, Robert A. *Polyarchy: participation and opposition*. New Haven: Yale university press, c1971. ISBN 0-300-01391-4.

DAHL, Robert A. *Demokracie a její kritici*. Praha: Victoria Publishing, 1995. ISBN 80-856-0581-3.

DAVENPORT, Christian. *Understanding Illiberal Democracies, Liberal Autocracies, and*

Everything in Between: A Cross-National Examination from 1972-1996.”
Presented at the World Democratization Conference 2000. Houston, TX –
February, 2000. Dostupné z:
<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.608.9971&rep=rep1&type=pdf>.

DIAMOND, Larry Jay. *Developing democracy: toward consolidation*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1999. ISBN 978-0801861567.

DIAMOND, Larry Jay. Thinking About Hybrid Regimes. *Journal of Democracy* [online]. 2002, 13(2), 21-35 [cit. 2019-05-03]. DOI: 10.1353/jod.2002.0025. ISSN 1086-3214. Dostupné z: http://muse.jhu.edu/content/crossref/journals/journal_of_democracy/v013/13.2diamond.html.

DOČEKALOVÁ, Pavla, Kamil ŠVEC a Jaroslav DANĚŠ. *Úvod do politologie*. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-2940-4.

DRULÁK, Petr. *Jak zkoumat politiku: kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*. Praha: Portál, 2008. Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7367-385-7.

DUNLEAVY, Patrick a Brendan O'LEARY. *Theories of the state: the politics of liberal democracy*. Basingstoke: Macmillan Education, 1987. ISBN 0-333-38698-1.

FREEDOM HOUSE. *Nations in Transit Methodology*. [online]. 2018 [cit. 2019-05-11]. Dostupné z: <https://freedomhouse.org/report/nations-transit-methodology>.

FRIEDMAN, Milton. *The Basic Principles of Liberalism*. Lecture given at Wabash College, Crawfordsville, 1956. Dostupné také z: https://miltonfriedman.hoover.org/friedman_images/Collections/2016c21/MFlecture_06_21_1956.pdf.

HABERMAS, Jürgen. THREE NORMATIVE MODELS OF DEMOCRACY. *Constellations*. 1994, 1(1), 1-10. DOI: 10.1111/j.1467-8675.1994.tb00001.x. ISSN 1351-0487. Dostupné také z: <http://doi.wiley.com/10.1111/j.1467-8675.1994.tb00001.x>.

HÁJEK, Martin. Čtenář a stroj: vybrané metody sociálněvědní analýzy textů. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2014. Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-161-9.

HAMILTON, Alexander, James MADISON a John JAY. The federalist papers. New York: New American Library, 1961. Mentor book.

HAYEK, F. A. "THE PRINCIPLES OF A LIBERAL SOCIAL ORDER." Il Politico, vol. 31, no. 4, 1966, pp. 601–618. JSTOR, www.jstor.org/stable/43206528.

HELD, David. Models of democracy. 3rd ed. Malden, MA: Polity, 2006. ISBN 978-0745631479.

HEYWOOD, Andrew. Politologie. Praha: Eurolex Bohemia, 2004. Politologie (Eurolex Bohemia). ISBN 80-864-3295-5.

HOLMES, Stephen. Passions and constraint: on the theory of liberal democracy. Chicago: University of Chicago Press, 1995. ISBN 0-226-34968-3.

HSIN-CHI, K. a L. SIU-KAI. Between Liberal Autocracy and Democracy: Democratic Legitimacy in Hong Kong. Democratization. 2002, 9(4), 58-76. DOI: 10.1080/714000284. ISSN 1351-0347. Dostupné také z: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/714000284>.

HUNTINGTON, Samuel P. Třetí vlna: demokratizace na sklonku dvacátého století. Brno: CDK (Centrum pro studium demokracie a kultury), 1991. ISBN 978-80-7325-156-7.

KROUSE, Richard W. (1982). Polyarchy & Participation: The Changing Democratic Theory of Robert Dahl.

LINCOLN, Yvonna S. a Egon G. GUBA. Naturalistic inquiry. Beverly Hills, Calif.: Sage Publications, c1985. ISBN 978-080-3924-314.

LINZ, Juan J. a Alfred C. STEPAN. Problems of democratic transition and consolidation: southern Europe, South America, and post-communist Europe. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1996. ISBN 08-018-5158-0.

LINZ, Juan J. a Alfred C. STEPAN. Toward Consolidated Democracies. *Journal of Democracy*. 1996, 7(2), 14-33. DOI: 10.1353/jod.1996.0031. ISSN 1086-3214. Dostupné také z: http://muse.jhu.edu/content/crossref/journals/journal_of_democracy/v007/7.2linz.html.

MACPHERSON, C.B. The Political Theory of Possessive Individualism: Hobbes to Locke. Oxford University Press, 1962. ISBN 0-19-881084-9.

Manifest IVK. Obrana demokracie před liberální demokracií. Institut Václava Klause[online]. 2018 [cit. 2019-03-20]. Dostupné z: <http://institutvk.cz/clanky/1147.html>.

MARTINELLI, Claudio. Gaetano Mosca's Political Theories: a Key to Interpret the Dynamics of the Power. *Italian Journal of Public Law* [online]. 2009. 1-44 [cit. 2019-04-03]. Dostupné z: http://www.ijpl.eu/assets/files/pdf/2009_volume_1/Martinelli%20-%20Mosca%20Theories.pdf.

MERKEL, Wolfgang. The consolidation of post-autocratic democracies: A multi-level model. *Democratization*. 1998, 5(3), 33-67. DOI: 10.1080/13510349808403572. ISSN 1351-0347. Dostupné také z: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13510349808403572>.

MERKEL, Wolfgang. Defective Democracies. Working Paper of Juan March Institute. 1999, (132).

MOSCA, Gaetano a Arthur LIVINGSTON. The ruling class: Elementi di scienza politica. Westport, Conn.: Greenwood Press, 1939. ISBN 03-132-2617-2.

MORLINO, Leonardo. Changes for democracy: actors, structures, processes. Oxford: Oxford University Press, c2012. ISBN 978-0-19-969811-0.

O'DONELL, Guillermo A. Delegative Democracy. *Journal of Democracy* [online]. 1994, 5(1), 55-69 [cit. 2019-05-03]. DOI: 10.1353/jod.1994.0010. ISSN 1086-3214. Dostupné z: http://muse.jhu.edu/content/crossref/journals/journal_of_democracy/v005/5.1odonnell.pdf

PEHE Jiří (2011). *Liberální demokracie*.

PLATTNER, Marc F. Liberalism and Democracy: Can't Have One without the Other. *Foreign Affairs*[online]. 1998, 77(2) [cit. 2019-03-06]. DOI: 10.2307/20048858. ISSN 00157120. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/10.2307/20048858?origin=crossref>.

PLATTNER, Marc F. From Liberalism to Liberal Democracy. *The global divergence of democracies* / edited by Larry Diamond and Marc F. Plattner. Baltimore: Johns Hopkins University Press, c2001, s. 78-90. ISBN 0-8018-6842-4.

RHODEN, T.F. The liberal in liberal democracy. *Democratization* [online]. 2015, 22(3), 560-578 [cit. 2019-04-17]. DOI: 10.1080/13510347.2013.851672. ISSN 1351-0347. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13510347.2013.851672>.

ROUSSEAU, Jean-Jacques a Vladimír ČECHÁK. *Rozpravy*. 2. rozš. vyd. Praha: Svoboda, 1989. Filozofické dědictví. ISBN 80-205-0064-2.

ŘÍCHOVÁ, Blanka. *Úvod do současné politologie: [srovnávací analýza demokratických politických systémů]*. 2. vydání. Praha: Portál, 2007. ISBN 80-717-8628-4.

SARTORI, Giovanni. *The theory of democracy revisited*. Chatham, N.J.: Chatham House Publishers, c1987. ISBN 09-345-4046-2.

SCHEDLER, Andreas. Concepts of Democratic Consolidation, paper presented at Latin American Studies Association, Guadalajara, Mexico, 17–19 April 1997, p.21. Dostupné z: <http://lasa.international.pitt.edu/LASA97/schedler.pdf>.

SCHEDLER, Andreas. What Is Democratic Consolidation?. *The global divergence of democracies* / edited by Larry Diamond and Marc F. Plattner. Baltimore: Johns Hopkins University Press, c2001, s. 149-167. ISBN 0-8018-6842-4.

SCHEDLER, Andreas. The Menu of Manipulation. *Journal of Democracy* [online]. 2002, 13(2), 36-50 [cit. 2019-05-03]. DOI: 10.1353/jod.2002.0031. ISSN 1086-3214. Dostupné z: http://muse.jhu.edu/content/crossref/journals/journal_of_democracy/v013/13.2schedler.html.

SCHUMPETER, Joseph Alois. *Capitalism, socialism and democracy*. New York, 1942. Harper torchbooks. ISBN 0-415-10762-8.

SVENSSON, Palle. *Teorie demokracie: brněnské přednášky*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1995. ISBN 80-859-5902-X.

ŠARADÍN, Pavel. *Historické proměny pojmu ideologie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001. Politologická řada. ISBN 80-85959-94-1.

VANBERG, Viktor J. Liberal constitutionalism, constitutional liberalism and democracy. *Constitutional Political Economy*. 2011, 22(1), 1-20. DOI: 10.1007/s10602-010-9090-8. ISSN 1043-4062. Dostupné také z: <http://link.springer.com/10.1007/s10602-010-9090-8>.

ZAKARIA, Fared. The Rise of Illiberal Democracy. *Foreign Affairs* [online]. 1997, 76(6), 55-69 [cit. 2019-05-03]. DOI: 10.2307/20048274. ISSN 00157120. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/10.2307/20048274?origin=crossref>.

ZAKARIA, Fared. *The future of freedom: illiberal democracy at home and abroad*. New York, c2003. ISBN 03-930-4764-4.

10. Seznam tabulek

Tabulka č. 1   str 51